

Интеллектуальдық меншік объектілерді құқықтық қорғау

Алматы, 2016

ӘОЖ 347.7
КБЖ 64.404.3
И 68

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультеті Ғылыми кеңесімен жариялауға ұсынылған

Рецензенттер:

Доктор юридических наук, профессор А.А. Исаев

Доктор юридических наук, профессор А.Ж. Жатканбаева

Интеллектуальдық меншік объектілерді құқықтық қорғау. Монография / Мамытбек Е.С., А.Б. Омарова, С.К. Атаханова, А. Муксинова – Алматы: 2015. – б.

ISBN 978-601-04-0027-6

Жұмыста азаматтық құқық теориясы тұрғысынан интеллектуальдық меншік құқық объектілерін қорғауын қамтамасыз етілуі қарастырылған. Нормативтік құқықтық негізі ретінде Қазақстан Республикасының интеллектуальдық меншік объектілері туралы нормативтік құқықтық актілер алынған.

ӘОЖ 347.7
КБЖ 64.404.3

ISBN 978-601-04-0027-6

© Мамытбек Е.С., А.Б. Омарова, С.К. Атаханова, А. Муксинова, 2015г.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	5
1 Интеллектуалдық меншік құқығы туралы жалпы ережелер	8
1.1 Интеллектуалдық меншік құқығының түсінігі.....	8
1.2 Интеллектуалдық меншік құқық объектілерінің жалпы сипаттамасы.....	11
2 Қазақстан Республикасындағы интеллектуалдық меншік құқық объектілерді қорғау мәселелері	15
2.1 Өнеркәсіптік меншіктің объектілерін қорғау.....	15
2.2 Авторлық құқық объектілерді қорғау.....	27
2.3 Ашылмаған ақпаратты интеллектуалдық меншіктің объектісі ретінде қорғау ерекшеліктері.....	37
Қорытынды	60
Пайдаланған әдебиеттер тізімі	63

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының Конституциясында жария етілген құқықтық базаның негізінде экономикалық қатынастар жүзеге асырылатын құралдар азаматтық заңдар арқылы реттеледі. Қазақстан бүгінгі таңда әлемдік бірлестікке жаңа сипатта – яғни, басқа мемлекеттердің құқығын, мәдениетін, тарихы мен егемендігін құрмет тұтатын және өзі де соны талап ететін, өзіндік егеменді мемлекет ретінде кіреді.

Мемлекетіміздегі нарықтық экономиканың қалыптасуы біріншіден, экономикалық айналымға ғылым, әдебиет және өнер туындыларының, шығармашылық интеллектуалдық қызметтің басқа да нәтижелерінің тартуды, екіншіден, инвестициялық климат жағдайын жақсарту үшін осы нәтижелерге деген құқықтарды қорғау деңгейін көтеруді талап етеді.

Қазақстан Президенті Н.А. Назарбаевтің «Қазақстан – 2030» атты Қазақстан халқына үндеуінде заңнамалардың сапасына байланысты келесі мәселе ерекше аталған. Біздің заңдардың тұрақсыздығы мен толық еместігіне баса назар аудару керек. Тек фундаментті жасау аздық етеді, қабаттар мен шатыр да қажет [1].

Осы кешенді мәселелерді шешудегі маңызды орын интеллектуалдық меншік құқық туралы заңнамаларға берілген.

Қазақстан Республикасы Конституциясы [2] қабылданғаннан кейін Қазақстан Республикасында авторлық құқық туралы жаңа заңнамалар қабылданды: «Авторлық құқық және сабақтас құқық туралы» 1996 жылғы 10 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы [3], Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлімі) 1999 жыл 1 шілде. Қазақстан Республикасы авторлық құқық туралы екі көпжақты халықаралық конвенциялардың - 1952 жылғы авторлық құқық туралы Дүниежүзілік конвенция [4] және 1886 жылғы әдеби және көркем туындыларды қорғау туралы Берн конвенциясының мүшесі болып табылады [5].

Кейін Патенттік заң т.б. интеллектуалдық объектілерді қорғауға арналған заңдар қабылданды [6].

Интеллектуалдық меншік объектілердің иелерінің мүдделерін құқықтық қорғауды бекіту барысында, патенттік қорғаудың, авторлық құқықтық қорғаудың мазмұны, табиғаты және түсінігі туралы мәселелер шешуді қажет ететін мәселелер ретінде қарастырылады [7, 68]. Осы мәселелерді шешпей, айырықша құқықты жүзеге асыру мүмкін емес.

Біз ақпараттар әлемінде өмір сүреміз. Көптеген интеллектуалдық творчестволық нәтижелердің табиғаты – ақпарат. Бүгінгі күні өндірістік салада интеллектуалдық құқық объектілерінің ролі маңызды. Барлық кезеңдерде де өз бәсекелесі туралы дәл және көп ақпарат білген тарап басылымдылық көрсетеді.

Жиырма ғасыр өтсе де еркін рынокта сатылмайтын немесе өте қымбат тұратын интеллектуалдық меншігін, бөтеннің құпиясын, бөтен мәліметтерін иеленуге деген тырысушының индустриалдық қоғамнан ақпараттандырылған қоғамға өтумен кәзіргі кезеңнен негізгі ерекшелігі: интеллектуалдық творчестволық нәтиже, ақпарат материалдық немесе энергетикалық ресурстан

да маңызды болып табылады. XX ғасырда интеллектуалдық меншіктің, ақпараттың маңыздылығы артты. Біртіндеп ол ғылыми техникалық прогрестің жаңа толқынын және белгеле бір дәрежеде оның критерийін анықтайды. Интеллектуалдық меншік, ақпарат кәсіпкердің бәсекелестік қабілетінің дәрежесін анықтайтын рыноктағы маңызды өнімдер мен тауар түріне айналды. Қазіргі күнде бәсекелестік қабілеттілік өзінің интеллектуалдық меншігін, іскерлік және техникалық ақпаратын немесе мәліметін заңсыз пайдалану, өзгерту немесе жоюдан немесе ұрлаудан қорғап білуге тәуелді ұғым.

Көптеген интеллектуалдық меншік объектілердің иелері өздерінің мүдделерін қорғау мақсатымен ақпараттарды мұқият күзетеді. Көп жағдайда меншік иесіне аса маңызды ақпараттар құпияландырылады.

Бұл бір жағынан қорғалынған ақпараттарды интеллектуалдық меншік иесінің еркінен тыс алу құралдарын тқрақты түрде жетілдіруге әкеліп соғады, екінші жағынан интеллектуалдық меншік объектілерді қорғау тәсілдері мен құралдардың жетілуіне жағдай жасайды. Сондықтанда Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастардың даму кезінде интеллектуалдық меншік құқығының объектілерін қорғау проблемасы туындайды.

Өнеркәсіптік өндірістің дамуымен қолөнерлердің, цехтардың, кәсіпорындардың, өзара бәсекелестігінде пайда болды, сонымен қатар өндірістік салада шпиондық туындады. Өндірістік шпиондық деп интеллектуалдық құқық объектілерді иеленуге өкілеттігі жоқ тұлғаның немесе кәсіпорынның заңсыз түрде пайдалануын айтамыз [8].

Бұл проблеманың теориялық және практикалық тұрғыдан зерттелінгендігінен өте қызықты болып, осы жұмысты жазуға әсерін тигізді. Азаматтық құқықтың объектісі ретінде интеллектуалдық меншік құқық объектілердің яғни құқықтық қорғаудың пәні ретінде творчестволық нәтижелерді анықтауға бағытталған зерттеу барысында ақпаратты қорғау мәселесі тікелей туындайды.

Осы жұмыс интеллектуалдық меншік құқық объектілерді қорғау проблемасын қарастыруға арналған.

1 ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР

1.1 Интеллектуалдық меншік құқығының түсінігі

«Айрықша құқық» түсінігінің мазмұны ең алғаш, жан-жақты Г.Ф.Шершеневичпен 1891 жылы Қазан қаласында жарық көрген «Әдеби туындыларға авторлық құқық» кітабында ашылған. Ол айрықша құқықтардың категорияларын бөлектей отырып, осы топтағы құқықтардың заңи қорғау мақсаты – «әйгілі адамдарға белгілі әрекеттерді жасауға айрықша мүмкіндіктер беріп, ал басқалардың барлығына еліктеу мүмкіндігіне тыйым салу керек» деп есептейді [9,70-71б.]. Ал айрықша құқықтардың құрамына авторлық (әдеби, көркем, музыкалық) құқық, өндірістік туындыларға басымдылық беру, фирмаға құқық (фирмалық атауға), фабрикалық және тауар таңбасына (тауар белгісі), фабрика суреттеріне және модельдерге (өндірістік үлгіге) құқықты енгізеді.

1956 жылғы Ұлыбритания заңы «айрықша құқық» терминін қолданғанымен (1-бап), меншік құқығы ретінде ашып қарастырады, оған ұқсас ретінде біз АҚШ-тың (§106) заңдар жинағының 17 бөлімінен, 1912 жылғы (2-бап) голландиялық заңынан көре аламыз. Автордың меншігінің айрықша құқығын 1965 жылғы Германдық заңның 1-бабында, 1960 жылғы (§2) Швеция заңында көруге болады [10,7б.].

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 964-бабында айрықша құқыққа мынадай анықтама берілген: интеллектуалдық шығармашылық меншік объектісін оның иесінің өз қалауы бойынша кез-келген әдіспен пайдалануға мүлктік құқығы интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқық болып танылады.

Интеллектуалдық қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтың аңанықтамасына сәйкес, айрықша құқық интеллектуалдық қызмет нәтижесін иеленушінің мүлктік құқығы болып табылады.

Сонымен, Азаматтық кодексте жаңадан азаматтық құқықтық ғылымға «интеллектуалдық меншік» түсінігі енгізілген болатын. 1990 жылы СССР-дың Жоғарғы Кеңесімен интеллектуалдық қызмет нәтижесіне меншік ретінде, ғылыми интеллектуалдық меншік туралы заң қабылдауға бастапқы қадамдар жасалған болатын. Бұл әрекет фиасконы бастан кешіріп, заңи әдебиеттерде сын жазылады. СССР заңдарында және одақтас республика, соның ішінде Қазақстан заңдарында «интеллектуалдық меншік» термині «СССР-де меншік туралы» 6 наурыз 1990 жылғы СССР заңы қабылданғанға дейін қолданылмады. Бұл заңның 2-бабының 4 пунктіне сәйкес, туындыларды, жаңалықтарды, ғылыми, әдеби, өнер шығармаларын және басқа да интеллектуалдық меншік объектілерін жасау және пайдалануға қатысты туындайтын қатынастар ССР одағының, одақтас және автономды республикалардың арнайы заңдарымен реттеледі.

Жоғарыда аталған норма 15.12.1990 жылғы «Меншік туралы» N423а – ХП Қазақ ССР заңында да қарастырылған, мұнда «тарихи және мәдени ескерткіштерге меншік құқығын жүзеге асыру ерекшеліктері, сонымен қатар

туындыларды, жаңалықтарды, ғылыми, әдеби, өнер туындыларын және басқа да интеллектуалдық меншік объектілерін жасау және пайдалану бойынша туындайтын қатынастар Қазақ ССР-нің арнаулы заңдарымен реттелінеді» делінген.

Қазіргі кезде әрекет етіп жатқан Азаматтық кодексте интеллектуалдық меншікке бір атаулы бөлім арналған. Мұнда айрықша құқықтар мен интеллектуалдық меншікке қатысты жалпы ережелер көзделген. Мысалы, интеллектуалдық меншік құқық объектілері, оларға құқықтардың пайда болу негіздері, мүліктік және жеке мүліктік емес объектілерге құқық. Мұнда, сондай-ақ, жоғарыда айтылғандай, айрықша құқықтардың анықтамасы, оларды беру тәртібі көрсетілген (соның ішінде лицензиялық шарттың түсінігіне және интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижесін жасау және пайдалану туралы шартқа анықтама берілген). Айрықша құқықтардың әрекет ету мерзімі, оларды қорғау әдістері, сонымен қатар айрықша құқықтардың меншік құқығынан тәуелсіздігі айқындалған. Бұл бөлім 8 тарауға бөлінген 78 баптан тұрады. Тараулардың бірі тұтастай авторлық құқыққа арналған. Бұл тарауда авторлық құқыққа қатысты жалпы ережелер берілген, өйткені Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің ерекше бөлімі қабылданған сәтте әрекет етіп жатқан авторлық құқық және сабақтас құқық туралы заңда азаматтық құқықтың осы саласын реттейтін нақты ережелер көзделген.

Авторлық құқық және сабақтас құқық туралы Қазақстан Республикасының заңында интеллектуалдық меншікке және айрықша құқыққа келесідей анықтама берілген: интеллектуалдық меншік – бұл объективтендірілген шығармашылық қызмет нәтижесіне меншік; айрықша құқық – туындыларды, орындаушылықты, фонограммаларды және хабарларды өз қалауынша кез келген әдіспен пайдалануға автордың немесе сабақтас құқықты иеленушінің мүліктік құқығы.

Интеллектуалдық меншікке қатысты берілген мұндай анықтама біздің ойымызша, нақты берілмеген және ғылыми ортада көптеген пікірталастар туғызуда. Мысалы, А.А.Амангелдінің пікірі бойынша, «айрықша құқық» термині «интеллектуалдық меншік құқығы» түсінігінен тыс жатыр, себебі айрықша құқық болып мемлекеттің жер қойнауына меншік құқығы табылады. Автор 30.12.1995 жылғы «Өнімді бөлу туралы» N223 РФ-ң Федералды заңының 2-бабын мысалға келтіреді.

Т.Е.Каудыровтың көзқарасы бойынша, интеллектуалдық меншіктің мәнісін түсінідің төрт негізгі концепциясы бар:

1) Азаматтық құқықабілеттілік элементі ретінде Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 14-бабы басқа құқықтармен бірге өнертабыстарға, ғылым, әдебиет және өнер шығармаларына, интеллектуалдық қызметтің өзге туындыларына интеллектуалдық меншік құқығына ие болуы мүмкін;

2) Мүліктің бір түрі ретінде меншік құқық объектісі. Бұл жоғарыда келтірілген авторлық құқық және сабақтас құқық туралы заңмен және «интеллектуалдық меншік» деп аталатын Қазақстан Республикасының

азаматтық кодексінің 125-бабындағы және меншік құқығының жалпы ережелері туралы параграфта орын алған мазмұнынан туындайды;

3) Жеке және заңды тұлғалардың айрықша құқығы ретінде бұл да Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 125-бабының мазмұнынан туындайды, оған сәйкес азаматтық немесе заңды тұлғаның шығармашылық интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне және оларға теңестірілген заңды тұлғаны дараландыру құралдарына өзі орындайтын жұмысының немесе қысметінің өнімдеріне және т.б. айрықша құқығы танылады.

4) Шығармашылық нәтижесімен дараландыру құралы ретінде Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің жалпы бөлімінің 125 бабын және ерекше бөлімнің 961-бабын талдай отырып, айрықша құқық кез келген азаматтық құқық объектілеріне емес, тек шығармашылық интеллектуалдық қызмет нәтижесі болып табылатын немесе дараландыру құралы болып табылатын объектілерге ғана таралады деген қорытындыға келеміз [11].

Біздің ойымызша, жоғарыда келтірілген концепциялар әрекет ете алады, бірақ біз интеллектуалдық меншік пен меншік құқығының арасындағы параллельдікпен келісе алмаймыз.

Меншік құқығы иелену, пайдалану және билік ету құқығынан тұратындығы белгілі. Олар интеллектуалдық меншік объектілеріне қатысты қолданыла ма? Л.Б.Гальперин мен Л.А.Михайлованың көзқарасы бойынша, иелену, бұл жағдайда интеллектуалдық меншік субъектісінің иелігінде материалдардың болуын білдіреді, пайдалану – бұл шығармашылықтың материалдық тасушыларын олардың мақсатына сәйкес қолдану, билік ету – меншік иесіне интеллектуалдық меншіктің құқықтық қатынас объектісінің заңи табиғатын анықтауға мүмкіндік беру [12,15б.].

Біз бұл пікірге қарсы шыға отырып, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 968-бабын басшылыққа аламыз, себебі бұл бапта интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесіне немесе дараландыру құралына, мұндай нәтиже немесе дараландыру құралы көрсетілген материалдық объектіге меншік құқығына қарамастан, айрықша құқық қолданылады делінген. Нақты норма авторлық құқық және сабақтас құқық туралы Қазақстан Республикасы заңының 6 бабының 5 пунктінде көрсетілген, оған сәйкес, материалдық объектіге меншік құқығын беру немесе материалдық объектіге иелік ету осы объектіде көрініс тапқан туындыларға өздігінен қандай да бір авторлық құқықты беруді көздемейді.

Билік ету құқығына қатысты, мысалы, туындыны басып шығару және кері қайтарып алу (отзыв) құқығы тек қана авторға тиесілі (жеке мүліктік емес құқық ретінде), дегенмен тарату (эксплуатация) құқығы басқа тұлғаларда болуы мүмкін. Бұдан шығатыны, дәстүрлі иелену, пайдалану және билік ету құқықтары интеллектуалдық меншік объектілеріне қолданыла алмайды.

Сонымен қатар, біз интеллектуалдық меншікке қатысты келесі анықтаманы ұсынамыз. Интеллектуалдық меншік – бұл жеке немесе заңды тұлғаның шығармашылық интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне және оларға теңестірілген жеке немесе заңды тұлғаны дараландыру құралдарына, олардың

өздері орындайтын жұмысының немесе қызметінің өнімдеріне айрықша құқығы, сонымен қатар авторлардың жеке мүліктік емес құқықтары.

Бірқатар елдердің (мысалы Ресей Федерациясы және Өзбекстан) заңдарында «айрықша құқық» түсінігін пайдалануға байланысты қазақстандық заңдардан ерекшеленетін көзқарастар (позициялар) бар. Бұл елдердің азаматтық кодекстерінде интеллектуалдық меншік объектісіне қатысты кез келген құқық айрықша болып табылады, ал мұның өзі айрықша құқықтарды иеліктен шығарылатын және шығарылмайтын деп бөлуге мәжбүрлейді.

Интеллектуалдық меншік саласындағы көрнекті қазақстандық ғалым Т.Е.Каудыровтың пікірі бойынша, мұндай көзқарастар бірқатар негіздерге байланысты қате болып келеді. Оның ойы бойынша, мұндай қадам «алдын ала жалпыланған интеллектуалдық шығармашылық қызмет объектілерін азаматтық айналымға тез арада енгізуді» жүзеге асыруға кедергі келтіреді деп, сондай-ақ автор бұрынғы барлық социалистік, өтпелі экономикалық елдердің азаматтық заңдарының алдында тұрған маңызды мәселе деп есептейді [13,13б.].

Қазіргі таңда интеллектуалдық меншікті түсінудің екі концепциясы бар. Бірінші концепция бойынша, «интеллектуалдық меншік» және «айрықша құқық» әртүрлі түсінік деп есептеледі. Бұл концепцияны көбіне Ресей ғалымдары ұстанады. Себебі Ресей доктриналарында айрықша деп интеллектуалдық меншік объектісіне қатысты кез келген құқық танылады.

Жоғарыда айтып кеткендей, айрықша құқық олардың ойы бойынша берілетін (передаваемая) (мүліктік) және берілмейтін (жеке мүліктік емес) деп бөлінеді.

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі, сонымен қатар нақты проблеманы шешудің жан-жақты жолдарын (соның ішінде қазақстандық ғалымдардың) талдай отырып, қазақстандық заң бойынша айрықша құқық – бұл тек мүліктік құқық «интеллектуалдық меншік» түсінігі айрықша құқық түсінігіне қарағанда кеңірек, себебі ол сонымен қатар, жеке мүліктік емес құқықтарды да құрайды, деген қорытындыға келеміз.

Яғни, біз көріп отырғанымыздай, қазақстандық заң бойынша айрықша құқық – бұл материалдық объектілер үшін меншік құқық функцияларына ұқсас, материалдық емес объектілердің функцияларына қатысты орындалатын меншік құқығынан ерекшеленетін құқықтар тобы.

1.2 Интеллектуалдық меншік құқық объектілерінің жалпы сипаттамасы

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде мүліктік және жеке мүліктік емес игіліктер мен құқықтар азаматтық құқық объектілері бола алады деп бекітілген (115 баптың 1 тармағы).

Яғни, интеллектуалдық меншікке мүліктік игіліктердің құрамы кіреді. Мұның ішінде жеке мүліктік емес қатынастарға тек автор болу құқығы және шығармаға қол сұқпаушылық құқығы жатқызылған (115 баптың 2,3 тармағы).

Интеллектуалдық шығармашылық туындыларын жасаумен және пайдаланумен байланысты шарттар азаматтық құқықтық шарттардың дербес тобын құрайды. Олардың бірі ұйымдармен (баспалармен, театрлармен, радио,

киностудия т.б.) авторлардың арасында шығармашылық туындыларды жасау мен пайдалануға байланысты жасалса, басқалары автордың туындыларын тарататын және орындайтын мәдени мекемелердің қызметімен байланысты пайда болады.

Интеллектуалдық меншік құқығының объектілеріне ҚР АҚ 961 бабы бойынша:

1) интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелері;

2) азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдары жатады.

Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелеріне: 1) ғылым, әдебиет және өнер туындылары; 2) эфирлік және кәбілдік хабар тарату ұйымдарының орындаушылығы, қойылымдары, фонограммалары мен хабарлары; 3) өнертабыс, пайдалы үлгілер, өндірістік үлгілер; 4) селекциялық жетістіктер; 5) интегралдық микросызба топологиялары; 6) ашылмаған ақпарат, оның ішінде өндіріс құпиялары (ноу-хау); 7) осы Кодексте немесе өзге де заң актілерінде көзделген реттерде интеллектуалдық шығармашылық қызметтің басқа да нәтижелері жатады.

Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарына фирмалық атаулар, тауарлық белгілер (қызмет көрсету белгілері), тауарлар шығарылатын жерлердің атаулары (шығатын жерін көрсету), ҚР АҚ және заң актілерінде көзделген реттерде азаматтық айналымға қатысушылардың, тауарлар мен қызмет көрсетулердің басқа да дараландыру құралдары жатады.

Интеллектуалдық меншік объектілеріне құқық оларды құру фактісінің күшімен не ҚР АҚде немесе өзге де заң актілерінде көзделген жағдайлар мен тәртіп бойынша уәкілетті мемлекеттік органның құқықтық қорғауды беруі нәтижесінен туындайды.

Интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелерінің авторлары осы нәтижелерге қатысты жеке мүліктік емес және мүліктік құқықтарға ие болады.

Жеке мүліктік емес құқықтар, оның мүліктік құқығына қарамастан, авторға тиесілі болады және оның мүліктік құқығы басқа тұлғаның интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижелеріне ауысқан жағдайда өзінде сақталып қалады.

Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарына (бұдан әрі - дараландыру құралдары) арналған құқық іргелері осы құралдарға қатысты мүліктік құқықтарға ие болады.

Интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижесінің авторы болып танылу құқығы (авторлық құқық) жеке мүліктік емес құқық болып табылады және оған шығармашылық еңбегімен интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесін жасаған адам ғана ие бола алады.

Авторлық құқықты иеліктен айыруға және басқа адамға беруге болмайды. Егер нәтиже екі немесе одан да көп адамның бірлескен авторлығымен жасалса, олар тең авторлар болып танылады.

Тұтастай алғанда туындының тең авторлары болып танылатын адамдар тобы интеллектуалдық меншіктің жекелеген объектілеріне қатысты заң актілерімен шектелуі мүмкін.

Интеллектуалдық шығармашылық меншік объектісін оның иесінің өз қалауы бойынша кез келген әдіспен пайдалануға мүліктік құқығы интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқық болып танылады.

Айрықша құқық объектісін басқа тұлғалардың пайдалануына тек құқық иесінің келісімімен ғана жол беріледі.

Интеллектуалдық меншік объектісіне айрықша құқықты иеленуші, егер ол осы Кодекстің және өзге де заң актілерінің ережелеріне қайшы келмесе, осы құқықты басқа адамға толық немесе ішінара беруге, интеллектуалдық меншік объектісін пайдалануға рұқсат етуге және оны өзгедей түрде пайдалануға құқылы.

Айрықша құқықтарды шектеуге, осы құқықтарды жарамсыз деп тануға және оларды тоқтатуға (жоюға) ҚР АҚ және өзге де заң актілерінде белгіленген жағдайларда, шектер мен тәртіп бойынша жол беріледі.

Егер ҚР АҚте немесе өзге де заң актілерінде өзгеше көзделмесе, интеллектуалдық меншік объектісіне айрықша құқықтарды олардың құқық иелері шарт бойынша толық немесе ішінара басқа адамға беруі мүмкін, сондай-ақ мұрагерлік бойынша әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен және заңды тұлғаның - құқық иесінің қайта ұйымдастырылуы нәтижесінде ауысады.

Айрықша құқықтардың берілуі авторлық құқық пен өзге мүліктік емес құқықтардың жүйеге асуын шектемеуге тиіс. Мұндай құқықтарды беру немесе шектеу туралы шарттың талаптары жарамсыз болады.

Басқа адамға оның қолданылуы кезеңінде шектеулі уақытқа айрықша құқық беруді көздейтін шартқа лицензиялық шарт туралы ережелер қолданылады (АҚтің 966-бабы).

Лицензиялық шарт бойынша интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесіне немесе дараландыру құралына айрықша құқықты иеленуші тарап (лицензиар) екінші тарапқа (лицензиатқа) интеллектуалдық меншіктің тиісті объектісін белгілі бір әдіспен уақытша пайдалану құқығын береді.

Лицензиялық шарт ақылы болып саналады.

Лицензиялық шартта лицензиатқа: 1) интеллектуалдық меншік объектісін лицензиардың оны пайдалану мүмкіндігі мен лицензияны басқа адамға беру құқығын сақтай отырып пайдалану құқығын (жай, ерекше емес лицензия); 2) интеллектуалдық меншік объектісін лицензиардың оны пайдалану мүмкіндігін сақтай отырып, бірақ лицензияны басқа адамдарға беру құқығынсыз пайдалану құқығын (айрықша лицензия); 3) интеллектуалдық меншік объектісін пайдаланудың заң актілеріне қайшы келмейтін басқа да жағдайларын беру көзделуі мүмкін.

Егер лицензиялық шартта өзгеше көзделмесе, лицензия жай (ерекше емес) деп ұйғарылады.

Лицензиаттың интеллектуалдық меншік объектісін пайдалану құқығын басқа адамға беруі туралы шарт қосалқы лицензиялық шарт болып танылады.

Лицензиат қосалқы лицензиялық шартты тек лицензиялық шартта көзделген жағдайларда ғана жасауға құқылы.

Лицензиардың алдында қосалқы лицензиаттың іс-әрекеті үшін, егер шартта өзгеше көзделмесе, лицензиат жауапты болады.

Автор шарт бойынша туындыны, өнертабысты немесе интеллектуалдық шығармашылық қызметтің өзге де нәтижесін жасау және өзінің жұмыс берушісі болып табылмайтын тапсырысшыға оны пайдаланудың айрықша құқығын беруге өзіне міндеттеме алуы мүмкін.

ҚРАКтің 967баптың 1-тармағында көзделген шарт интеллектуалдық шығармашылық қызметтің жасалуға тиісті нәтижесінің сипатын, сондай ақ оның пайдаланудың мақсаттарын не әдістерін белгілеуге тиіс.

Шарттың белгілі бір түрдегі не белгілі бір саладағы интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелерін жасауға автордың құқығын шектейтін талаптары жарамсыз болады.

Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесіне немесе дараландыру құралына, мұндай нәтиже немесе дараландыру құралы көрсетілген материалдық объектіге меншік құқығына қарамастан, айрықша құқық қолданылады.

Интеллектуалдық меншік объектісіне айрықша құқық Азаматтық Кодексте немесе өзге де заң актілерінде көзделген мерзім ішінде қолданылады.

Заң актілерінде мұндай мерзімді ұзартудың мүмкіндігі көзделуі мүмкін.

Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелеріне жеке мүліктік емес құқық мерзімсіз қолданылады.

Заң актілерінде көзделген жағдайларда айрықша құқықтың қолданылуы оны белгілі бір уақыт ішінде қолданбаудың салдарынан тоқтатылуы мүмкін.

Айрықша құқықтарды қорғау Азаматтық Кодекстің 9-бабында көзделген әдістермен жүзеге асырылады. Айрықша құқықтарды қорғау: пайдалану арқылы айрықша құқықты бұзған материалдық объектілерді және осындай бұзушылық нәтижесінде жасалған материалдық объектілерді алып қою; жіберілген кемшіліктер туралы, оған бұзылған құқықтың кімге қатысты екендігі туралы мәліметтерді қоса отырып, міндетті жариялау жолымен; заң актілерінде көзделген өзге әдістермен де жүзеге асырылуы мүмкін.

Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелері мен дараландыру құралдарын пайдалану туралы шарттар бұзылған жағдайда міндеттемелерді бұзғаны үшін жауапкершілік туралы жалпы ережелер қолданылады (Азаматтық Кодекстің 20-тарауы).

2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІК ҚҰҚЫҚ ОБЪЕКТІЛЕРДІ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

2.1 Өнеркәсіптік меншіктің объектілерін қорғау

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 7-бабының 5-пунктіне сай өнертабыстар, өнеркәсіптік үлгілер және пайдалы модельдер және интеллектуалдық қызметтің өзге де нәтижелерін жасау азаматтық құқықтар мен міндеттердің пайда болуы негізі ретінде көрсетілген.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі өндіріс саласында пайда болатын творчестволық қызметтің әртүрлі шығармаларын интеллектуалдық меншіктің объектісіне кіргізді және осыған байланысты қатынастар азаматтық заңдармен ретеледі. Ондай нормативтік актілер: 1999 жылы 16 июльде қабылданған Қазақстан Республикасының Патент туралы заңы, өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау туралы Париж конвенциясына сәйкес Патент құқығы Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығының жеке бір институты болып табылады.

Азаматтық құқықтың тәсілінің көмегімен патент құқығы өнеркәсіптік меншіктің пайда болуына, қорғауға, оны пайдалануға байланысты өзіндік мүліктік емес және мүліктік қатынастарды реттейді. Бұрынғы Одақ кезінде өнертабыс және басқа да техника жаңалықтары патентпен емес, авторлық куәлікпен қорғалатын. Тек өзіндік құқық пен оны пайдаланушыларға сыйақы алу құқығын бекіткен еді. Міне сондықтан осы саладағы пайда болған қатынастардың жиынтығының нормасы патент емес, өнертабыстық құқық деп аталады. Ал, қазіргі кезде Қазақстанның техникалық жаңалықтардың жалпы қабылданған жүйесіне қосылуына байланысты Қазақстан Республикасының патент құқығы деп айтуымызға толық негіз бар.

1999 жылы 16 июльде қабылданған Қазақстан Республикасының Патент заңы және өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау туралы Париж конвенциясына қосылуына байланысты Қазақстан Республикасында өнеркәсіптік меншіктің объектілерді патенттік-құқықтық қорғау формасы қалыптасты деп айта аламыз.

Қазақстан Республикасының жеке меншікке және нарықтық қатынасқа көшуі ғылыми-техникалық жетістіктерді жасаушыларды, оларды пайдаланудың басқа азаматтарға берілуі заң құжаттарында бекітілуі объективті талап болып табылады. Ерекше құқық берілуі біздің еліміздің экономикасына шетел қаражатының келіп түсуінің бір тетігі болып табылады. Міне патенттік қорғау формасы осыны қамтамасыз етеді.

Жоғарыда айтылып өткен патент құқығы ұғымы, патенттік қорғау формасы өнеркәсіптік меншіктің бірнеше объектілеріне беріледі. өнеркәсіптік меншік авторлық құқықпен қатар интеллектуалдық меншіктің қатарына жатқызылады. Өнеркәсіптік меншік терминінің атауы Францияда пайда болды, бұл ұғымға енген объектілер өнеркәсіпте пайдаланылады. Қазіргі уақытта бұл ұғым әлем елдерінің ұлттық заңдарында, халықаралық конвенцияларда бекітілген.

Өнеркәсіптік меншікке өнертабыстар, өнеркәсіптік үлгілер, пайдалы модельдер, тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары, фирмалық атаулар, тауарлардың шыққан жерінің атауы жатады.

Патентпен олардың тек үшеуі ғана қорғалады, олар: өнертабыстар, өнеркәсіптік үлгі және пайдалы модель. Өнертабыс, өнеркәсіптік үлгі, пайдалы модель ұғымы және олардың патент қабілеттілігінің құқық жүйесі үшін практикалық маңызы өте зор, өйткені соның мазмұнымен патент құқығының әрекет ету саласы анықталады.

Өнертабыстың заңды ұғымы қысқа, өйткені Қазақстан Республикасының Патент заңында көрсетілген объектілерге ғана таратылады. Заңда өнертабыс ұғымы берілмейді, тек өнертабысқа сай болу үшін қажет талаптарды көрсетіп, оған патент алуға болатыны белгіленген. Бұл талаптарды патент қабілеттілік жағдайы деп атайды.

Заң объектінің кез келген нысандарында емес (микроорганизмнің құрылымы, әдісі, тегі), осы нысандар болған жағдайда ғана оған құқықтық қорғауды бере алады. Кейбір өнертабыстар заңда көрсетілген талаптарға жауап берсе, анықталған тәртіппен құқықтық қорғауға ие болады, ал басқа өнертабыстар ондай талапқа жауап бермесе, немесе жауап бере отырып белгіленген тәртіппен тіркелмесе қорғауға ие бола алмайды. Оларға жеке творчестволық жұмыстың нәтижесі бола отырып, бірақ объективті жаңалық емес техникалық шешімдер жатады. Міне бұл сонымен қатар өнеркәсіптік үлгіге де, пайдалы модельге де қатысты.

Өндіріс құралдары мен тұтыну заттарын, сондай-ақ олардың құрамдас бөліктерін конструкциялық орындау пайдалы модельдерге жатады.

«Пайдалы модель» деген ұғым өзінің сыртқы нысанымен патент қабілетті өнертабысты еске түсіреді, бірақ өзінің техника деңгейіндегі орнына сай онша маңызды емес техникалық жаңалықты қамтиды. Пайдалы модельдің міндетті нысаны тапсырманы шешу материалдық объектілердің кеңістікте орналасуы болып табылады. Патент заңының 6-бабының 3-пунктінде көрсетілген объектілер өнертабыс болып табылмайды және қорғалмайды.

Пайдалы модельде де өнертабыс секілді есепті техникалық шешу болып табылады. Ол екеуінің негізгі айырмашылығын екі сәттен көруге болады.

Біріншіден, пайдалы модель ретінде кез келген техникалық шешім емес, тек өндіріс құралдары мен тұтыну заттары, олардың құрамдас бөліктеріне конструкциялық орындау ғана жатады.

Екіншіден, пайдалы модельге өнертабыстың деңгейінде болуы талап етілмейді, бірақ бұл пайдалы модельге кез келген маманның шешімі жатады дегенді білдірмейді. Пайдалы модельде басқа да объектілер секілді жеке творчестволық еңбектің нәтижесі болуы керек. Бірақ бұл деңгей өнертабысқа қажет деңгейден төмен болуы мүмкін.

Өнеркәсіптік меншіктің үшінші бір объектісі өнеркәсіптік үлгі болып табылады. Өнеркәсіптік үлгіге бұйымның сыртқы түрін айқындайтын көркем-конструкторлық шешімдер жатады.

Егер мақсат қойылған, бірақ нақты шешілмесе өнеркәсіптік үлгі жеке объект ретінде қалыптаспаған болып есептеледі. Өнеркәсіптік үлгі арқылы шешілетін

мақсат бұйымның сыртқы құрылымын анықтау болып табылады. Бұл жерде бұйым деген ұғымға адам қажеттігін қанағаттандыруға арналған көзге көрінетін, сыртқы құрылымын сақтайтын әртүрлі заттар кіреді.

Бұйымның сыртқы формасын әртүрлі нысандар біріктіреді. Бұйымның сыртқы түрінің көркем-конструкторлық маңызы болуы қажет. Өнеркәсіптік үлгі үшін тек көркем немесе конструкторлық маңызы болуы жеткіліксіз. Көркем және конструкторлық элементтер бір-бірін толықтырып тұруы қажет.

Жоғарыда қаралған объектілерге құқықтық қорғау оларға патент қабілеттілік жағдайы болған кезде ғана беріледі. Бұл үш объекті үшін ортақ нәрсе - олар жаңа болуы қажет, осы ұғым Патент заңында техника деңгейі туралы мәліметтерде белгісіз болуы қажет, басқаша айтқанда егер олар техника деңгейінің құрамдас бөлігі болмаса жаңалық деп есептелінбейді. Қазақстан Республикасының Патент заңының 6-бабына сай техника деңгейі туралы мәліметтерге Патент ведомствосына өтініш бергенге дейін белгілі болған мәліметтер жатады.

Заң өнертабыстың жаңалығын бұзатын мәліметтердің шығу көзін тікелей көрсетпейді. Мұндай қайнар көздер, патенттік практика бойынша, бірінші - оның жариялануы, екінші - пайдаланылуы, қолданылуы, үшінші - патент материалдары, өтініш берілуі, патент берілуі.

Бұл объектілердің патент қабілеттілігінің тағы да бір ортақ нысаны - олардың өндірісте қолдануға жарамдылығы болып табылады. Объектілерді өндірісте қолдануға жарамды деп егер оларды өндірісте практикалық қолдану, ауыл шаруашылығында және басқа да салаларда қайта қолдану мүмкін болса ғана айтамыз.

Осы жоғарыда көрсетілген жағдай пайдалы модельді патент қабілетті деп айтуға жеткілікті болып табылады. Өнертабысқа құқықтық қорғау беру үшін тағы да бір нысан - өнертабыстық деңгей болуы қажет. Өнеркәсіптік үлгі үшін ол бірегей болуы қажет. Міне осының көмегімен қорғау қабілеттілігіне ие өнеркәсіптік үлгі көркем-конструкторлық шешімдер ретінде безендіру жұмысының нәтижесінен бөлініп қаралады.

Сонымен өнертабыстың патент қабілеттілік жағдайына өнертабыстың деңгейі, жаңалығы және өндірісте қолдану мүмкіндігі жатады. Пайдалы модельдің патент қабілеттілігіне оның жаңалығы және өндірісте қолданылу мүмкіндігі жатады. Ал өнеркәсіп үлгісінің қабілеттілігіне, егер ол жаңа болса, бірегей және өндірісте қолданылу мүмкіндігі жатады.

Өнертабысқа құқықтар - инновациялық патентпен немесе патентпен, ал пайдалы модельге және өнеркәсіптік үлгіге құқықтар патентпен қорғалады.

Жаңа, өнертапқыштық деңгейі бар және өнеркәсіпте қолдануға болатын техникалық шешім құқықтық қорғау берілетін өнертабыс болып танылады.

Жаңа және өнеркәсіпте қолдануға болатын өндіріс құралдары мен тұтыну заттарын конструкторлық орындау құқықтық қорғау берілетін пайдалы модель болып танылады.

Бұйымның сыртқы түрін белгілейтін, жаңа, түпнұсқалық және өнеркәсіпте қолдануға болатын көркемдік-конструкторлық шешім құқықтық қорғау берілетін өнеркәсіптік үлгі болып танылады.

Инновациялық патент және патент алу құқығы туындайтын өнертабысқа, пайдалы модельге, өнеркәсіптік үлгіге қойылатын талаптар, мемлекеттік уәкілетті органның (бұдан әрі - патенттік органның (ұйымның) оларды беру тәртібі заң актісімен белгіленеді.

Патентке қабілеті жоқ техникалық шешімдердің, өндіріс құралдары мен тұтыну заттарын конструкторлық орындаулардың, бұйымдардың көркемдік-конструкторлық шешімдерінің тізбесі заң актілерімен белгіленеді.

Патент иесінің өнімді қорғалған шешімдерді қолдану арқылы өндіру, инновациялық патентпен немесе патентпен қорғалған технологиялық процестерді өз өндірісінде қолдану, қорғалған шешімі бар бұйымдарды сату немесе сатуға ұсыну, тиісті бұйымдарды импорттау құқықтарын қоса алғанда, инновациялық патентпен немесе патентпен қорғалған өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні өз қалауы бойынша пайдалануға айрықша құқығы болады.

Азаматтық кодекске немесе басқа заң актілеріне сәйкес патент иесінің құқықтарын бұзу болып табылмайтын пайдалану жағдайларын қоспағанда, басқа адамдардың өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні патент иесінің рұқсатынсыз пайдалануға құқығы жоқ.

Патенттелген өнертабысты, пайдалы модельді немесе өнеркәсіптік үлгіні қолданып жасалған бұйымдарды рұқсатсыз жасау, қолдану, импорттау, сатуға ұсыну, сату, азаматтық айналымға өзгедей енгізу немесе осы мақсатпен сақтау, сондай-ақ өнертабысқа инновациялық патентпен немесе патентпен қорғалатын әдісті қолдану немесе тікелей өнертабысқа берілген инновациялық патентпен немесе патентпен қорғалатын әдіс арқылы дайындалған бұйымды азаматтық айналымға енгізу не осы мақсатпен сақтау патент иесінің айрықша құқығын бұзу болып танылады.

Өзгеше дәлелденбейінше бұйым патенттелген әдіспен жасалған болып саналады.

Патентті және инновациялық патентті алуға құқық, өтінімді тіркеуден туындайтын құқықтар, патентті және инновациялық патентті иеленуге құқық, және патент пен инновациялық патенттен туындайтын құқықтар басқа тұлғаға толығымен немесе ішінара берілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының аумағында уәкілетті орган берген өнертабысқа инновациялық патент, патент, пайдалы модельге және өнеркәсіптік үлгіге патент қолданылады.

Шет мемлекет немесе халықаралық ұйым берген патенттер, Қазақстан Республикасының аумағында Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында көзделген жағдайларда қолданылады.

Егер белгіленген тәртіпте мәлімденген шешім тиісінше өнертабыстарға, пайдалы модельдерге немесе өнеркәсіптік үлгілерге Қазақстан Республикасының заң актілері қоятын талаптарға сай келсе, шетелдік азаматтар мен шетелдік заңды тұлғалар немесе олардың құқықтық мирасқорлары Қазақстан Республикасында инновациялық патент пен өнертабысқа патент, пайдалы модельге және өнеркәсіптік үлгіге патент алуға құқылы.

Инновациялық патент пен патент патенттік органына (ұйымына) өтінім түскен күннен бастап қолданылады және заң актілерінде белгіленген талаптар сақталған жағдайда:

1) өнертабысқа инновациялық патент - үш жыл бойы, патент иесінің өтініші бойынша бұл мерзімді патент органы (ұйымы) ұзартуы мүмкін, бірақ екі жылдан аспауы керек;

2) өнертабысқа патент - жиырма жыл бойы;

3) пайдалы модельге патент - бес жыл бойы, патент иесінің өтініші бойынша бұл мерзімді патент органы (ұйымы) ұзартуы мүмкін, бірақ үш жылдан аспауы керек;

4) өнеркәсіптік үлгіге патент - он жыл бойы күшін сақтайды, патент иесінің өтініші бойынша бұл мерзімді патент органы (ұйымы) ұзартуы мүмкін, бірақ бес жылдан аспауы керек.

Өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні қорғау патент органына (ұйымына) өтінім келіп түскен күннен бастап қолданылады. Құқықтарды қорғау инновациялық патент немесе патент берілгеннен кейін жүзеге асырылуы мүмкін. Патент немесе инновациялық патент беруден бас тартылған жағдайда қорғауға алынбаған болып есептеледі.

Өнертабыстың, пайдалы модельдің, өнеркәсіптік үлгінің басымдығы заң актілерінде көзделген тәртіппен айқындалады.

Инновациялық патент пен патентті алуға деген құқықты беру туралы, сондай-ақ инновациялық патент пен патентті беру туралы шарттар жазбаша нысанда жасалуы тиіс және патенттік органында (ұйымында) тіркелуге тиіс. Жазбаша нысанның немесе тіркеу туралы талаптың сақталмауы шарттың жарамсыздығына әкеп соғады.

Өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні пайдалануға лицензиялық шарт пен қосалқы лицензиялық шарт жазбаша нысанда жасалады және патенттік органында (ұйымында) тіркелуге тиіс. Жазбаша нысанның немесе тіркеу туралы талаптың сақталмауы шарттың жарамсыздығына әкеп соғады.

Лицензиялық шарттың мазмұны Азаматтық Кодекстің 966-бабында жазылған талаптарға сәйкес келуге тиіс.

Ашық лицензия. Патент иесі кез келген тұлғаға өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні пайдалануға лицензия (ашық лицензия) алу құқығын беру туралы патенттік органына (ұйымына) өтініш бере алады.

Ашық лицензияны пайдалануға ниет білдірген тұлға патент иесімен төлем туралы шарт жасасуға міндетті. Мұндай шарттың талаптары туралы дауларды сот шешеді.

Ашық лицензияға құқық беру туралы патент иесінің өтініші қайтарып алуға жатпайды.

Патент иесінің талабы бойынша инновациялық патент пен патентті бұзу тоқтатылуы тиіс, ал оны бұзушы патент иесіне өзі келтірген залалдарды өтеуге міндетті (Азаматтық кодекстің 9-бабы). Патент иесі келтірілген залалдың орнына тәртіп бұзушыдан өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні заңсыз пайдалану салдарынан алынған кірісті өндіріп алуға құқылы.

Оған дейін пайдалану құқығы. Өнертабыстың, пайдалы модельдің, өнеркәсіптік үлгінің басымдық алған күніне дейін Қазақстан Республикасының аумағында автордан тәуелсіз жасалған соған ұқсас шешімді адал ниетпен пайдаланған немесе осыған қажетті дайындықтар жасаған кез келген тұлға пайдалану көлемін кеңейтпестен оны әрі қарай тегін пайдалану құқығын сақтайды.

Өнертабысты, пайдалы модельді, өнеркәсіптік үлгіні басымдық алған күнінен кейін, бірақ өнертабысқа, пайдалы модельге, өнеркәсіптік үлгіге инновациялық патент немесе патент беру туралы мәліметтер ресми жарияланған күнге дейін адал ниетпен пайдалана бастаған тұлға патент иесінің талап етуі бойынша одан әрі пайдалануды тоқтатуға міндетті. Алайда мұндай тұлға патент иесіне өзінің осындай пайдалануы нәтижесінде келтірілген залалды өтеуге міндетті емес.

Патент иесінің құқықтарын шектеу негізі, патентті тоқтату (жою) талаптары, оны жарамсыз деп тану, оның қолданылуын тоқтату, лицензияларды мәжбүрлеп беру және патенттерді мәжбүрлеп иеліктен алу заң актілерімен белгіленеді.

Селекциялық жетістіктерге құқықтарды қорғау

Өсімдіктердің жаңа сорттарына және жануарлардың жаңа тұқымдарына құқық (селекциялық жетістіктер) патент берілген жағдайда қорғалады. Патент арқылы патент иесінің селекциялық жетістіктерді, оның басымдығын пайдалануына және селекционердің авторлығына айрықша құқықты куәландырады.

Өсімдік шаруашылығында жасанды жолмен немесе сұрыптау жолымен алынған және оны қолда бар өсімдіктер сорттарынан ерекшелендіретін бір немесе бірнеше шаруашылық белгілері бар өсімдік сорты селекциялық жетістік деп танылады.

Мал шаруашылығында адам жасап шығарған және оны осы түрдегі жануарлардың өзге тұқымдарынан айыруға мүмкіндік беретін генеологиялық құрылымы мен қасиеті бар және бір тұқым ретінде көбейту үшін сан жағынан жеткілікті тұқым, яғни шығу тегі ортақ жануарлардың саны көп тұтас тобы селекциялық жетістік деп танылады.

Селекциялық жетістіктерді құқықтық қорғау талаптары, өсімдік сорттарында және жануарлар тұқымдарына патентті ресімдеу мен беру тәртібі заң актілерімен белгіленеді.

Селекциялық жетістіктің авторы оның заңдарда белгіленген талаптарға сай келуге тиісті атауын айқындауға құқылы.

Қорғалатын селекциялық жетістіктерді өндіру, ұдайы өндіру, сатуға ұсыну, сату және өткізудің өзге де түрлері кезінде олар үшін тіркелген атауларды қолдану міндетті. Өндірілген және (немесе) сатылатын тұқымдарға, асыл тұқымды материалға тіркелгеннен өзгеше атау беруге жол берілмейді.

Тіркелген селекциялық жетістіктің атауын оған қатысы жоқ өсірілген және (немесе) сатылатын тұқымдар мен асыл тұқымды материалға беру патент иесі мен селекционердің құқықтарын бұзу болып табылады.

Патент иесі болып табылмайтын селекциялық жетістіктің авторы патенттің қолданылу мерзімі ішінде патент иесінен селекциялық жетістікті пайдаланғаны үшін сыйақы алуға құқылы.

Селекциялық жетістік авторына сыйақы төлеудің мөлшері мен талаптары оның өзі мен патент иесі арасында жасалған шартта белгіленеді. Бұл орайда сыйақының мөлшері лицензияларды сатудан түскен түсімді қоса алғанда, патент иесі селекция жетістіктерін пайдаланғаны үшін алатын жыл сайынғы түсімдер сомасының кемінде бес проценті болуға тиіс.

Сыйақы авторға, егер автордың патент иесімен шартында өзгеше көзделмесе, селекциялық жетістік пайдаланылған әрбір жыл аяқталғаннан кейін алты ай ішінде төленеді.

Селекциялық жетістік патенті иесінің осы жетістікті селекциялық жетістіктерді қорғау туралы заң актілерінде белгіленген шекте пайдалануға айрықша құқығы болады.

Патент иесінің міндеттері

Селекциялық жетістік патентінің иесі:

- 1) өндірісте пайдалануға жіберілген сортты, тұқымды айналымға енгізуге;
- 2) өсімдіктің тиісті сортын немесе жануарлардың тиісті тұқымын патентті қолдану мерзімі ішінде сорттың немесе тұқымның сараптама органы белгілеген ресми сипаттамасында көрсетілген белгілері сақталатындай етіп ұстауға міндетті.

Селекциялық жетістікке патенттің қолданылуы патенттік органға (ұйымға) өтінім берілген күннен басталады және жиырма бес жыл бойына жалғасады.

Селекциялық жетістіктердің жекелеген түрлері үшін патентті қолданудың неғұрлым ұзағырақ мерзімі, сондай-ақ оларды патенттік органның (ұйымның) ұзарту мүмкіндігі селекциялық жетістіктер туралы заң актілерімен белгіленуі мүмкін.

Құқықтық қорғау берілген (патенті бар) селекциялық жетістіктер мен өндірісте пайдалануға жіберілген Селекциялық жетістіктердің мемлекеттік тізілімге енгізілгені туралы мәліметтерді пайдалануға жол береді.

Өндірісте пайдалануға жіберілген өсімдік сорттары мен жануарлардың тұқымдарын Селекциялық жетістіктердің мемлекеттік тізіліміне енгізуді шаруашылыққа пайдалылығына мемлекеттік сынақтың нәтижелері бойынша, селекциялық жетістіктерге сараптама мен сынақты басқаратын мемлекеттік органдар жүзеге асырады.

Жалпы алғанда тауар таңбасын құқықтық реттеудің қайнар көзінің шеңбері кең болып табылады. Оларды заңдар, халықаралық келісімдер Қазақстан Республикасының және ведомстволардың заң актілері деп бөлуімізге болады.

Барлық қайнар көздердің негізгі жүйесін Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі бастайды. Азаматтық Кодекстің 59, 115, 125, 961-970, 1024-1032 баптарында қағидалы сипатқа ие болатын ережелер қамтылған. Ал оның ішінде нақтылай реттеуді тауар таңбасы туралы арнайы заңның қамтуына берілген.

Тауар белгілерін қорғаудың өзекті мәселелерін шешуде 1999 жылы 26 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының «Тауар таңбасы, қызмет

көрсету таңбалары және тауар шығарылатын жер атаулары туралы» заң атқарады. Бұл тауар таңбасы туралы екінші заң болып табылады. Бірінші заң 1993 жылы қабылданып жаңа заңды қабылдағанға дейін әрекет етті. Жаңа заңды қабылдау кезінде Казпатент тәжірибесі және басқа елдердің ТРИПС келісімінің талаптары негізінде жүргізген жұмыстары нәтижесінде ескерілді.

Ал келесі заң актілерін өз кезегінде екі топқа бөлуге болады: біріншісі тек тауар таңбасын ғана қамтып өтеді, екіншісі тәжірибенің басқа сұрақтарын шешу кезінде тауар таңбаларына қатысты басқа да ережелерді анықтайды.

Бірінші топ ерекше бір зерттеу мүддесін көрсетпейді. Атап айтсақ Қазақстан Республикасының заңдары тауар таңбасы туралы ескеріп өтеді.

1994ж. 27 декабрьдегі Қазақстан Республикасының «Шетел инвестициялары туралы» Заңы 1997 ж. 16 шілде Қазақстан Республикасының «Инвестициялар туралы» жаңа Заңын қабылдауына байланысты күші жойылған [14].

Екінші топтағы Қазақстан Республикасы заң актілері:

5-бабында басқа біреудің тауар таңбасын өздігінше қолдануға тиым салады;

1997ж. 4 июльде «Жеке кәсіпкерлікті қолдау мен қорғау туралы» (күші жойылған) заңы 29-бабы тауар таңбасын заңсыз қолданғаны үшін санкция бекіткен.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі 199-бабында «Тауар таңбасын заңсыз қолдану» деп арнайы бап көрсетеді. Мұнда белгілі бір деңгейде басқа біреудің тауар таңбасын бұзғаны үшін қылмыстық-құқықтың санкциясы анықтап бекіткен.

Тауар таңбаларын ұлттық заң арқылы қорғаумен бірге Қазақстан Республикасының аумағында мынадай халықаралық келісімдер әрекет етеді:

1883ж. 30 мартта қабылданған «Өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау туралы Париж конвенциясы» [15]. Ол конвенция кез келген ұлттық тауар таңбасы жүйесін қорғаудың маңызды қағидаларын қамтыған: тауар таңбаларының ұлттық режимін, басымдылық, тауар таңбаларының тәуелсіздігі, тауар таңбасын бар күйінде қорғау, баршаға белгілі тауар таңбаларын тіркеусіз қорғау және т.б.

Сонымен қатар 1891ж. 14 апрельде қабылданған «Тауар таңбасын халықаралық тіркеу туралы мадрид келісімін айтуымызға болады [16]. Бұл келісім таңбаларды халықаралық қорғаудың негізгі қағидаларын қамтыған.

Атап өтетін нәрсе Қазақстан Республикасының тауар таңбасы туралы заңына жоғарыда көрсетілген маңызды екі конвенциясының қағидалы ережелері еніп отыр. Бірақ бұл конвенциялар өз алдына жеке қайнар көз болып табылады.

Сонымен бірге өкіметтің бірқатар қаулылары және заңдары әр түрлі деңгейде тауар таңбасы мәселелерін реттеуге қатысады. Олардың ішінде маңыздысы Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің Қаулысы болып табылады. Ол с.274. 1992ж. 20-ноябрьдегі Қазақстан Республикасында ССРО қорғау құжаттарымен қорғалатын өнертабысты, өнеркәсіптік үлгіні, тауар таңбаларын және қызмет көрсету таңбаларына, қорғау құжатын беру тәртібін бекіту туралы. Бұл құжатқа 10 январь 1994ж. №57 Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің қаулысымен өзгерістер енгізілді.

Қазақстан Республикасы кіметінің қаулылары мен басқа да заңдардан бөлек патент ведомствосының бекіткен және Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігінде тіркелген ережелер мен инструкцияларды қайнар көздер қатарына жатқызуға болады.

Қазіргі кезеңде «Тауар таңбасын тіркеу және куәлік беру туралы өтінімді құрастыру ережесі» [17] әрекет етеді. Ол Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігінде 1997ж. 30 апрельде тіркелген. Сонымен қатар «Тауар таңбасына өтінімді қарау ережесі» бар, ол Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігінде 6 май 1997 жылы тіркелген.

Тауар таңбасы анықтамасы Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексі (ерекше бөлім) 10025-бабының 1-тармағында және Қазақстан Республикасының тауар таңбалары туралы заңына сәйкес. Тауар таңбасы - бұл заңға сәйкес тіркелген немесе Қазақстан Республикасының қатынасын халықаралық шарттарға орай тіркеусіз қалатын бір заңды немесе жеке тұлғаның тауарларын (қызметін) басқа заңды немесе жеке тұлғаның біртектес тауарларынан (қызметінен) ажыратуы үшін қызымет ететін белгі.

Тауар таңбасы бұл жеке тұлғалар мен заңды тұлғалардың ұқсас тауарларды басқа тұлғалардың тауарларынан айырып көрсету белгісі болып табылады. Тауар таңбасы құқықтық қорғау берілуі үшін белгілі бір талаптарға жауап беруі қажет. Бұл белгілер заңда тікелей көзделмейді, бірақ оның нормасынан туындайды. Тауар белгісі, белгілі бір шығарылған өнімде көрсетілетін бейнелеу болып табылады. Ол оның нормасында немесе алып жүру құжаттарында көрсетілуі мүмкін.

Ары қарай да бір белгілер тауар таңбасы болып саналатын жағдайларға, егер олар тұтынушыға қандай да бір қиындықсыз басқа өндірушілердің ұқсас тауарларынан шатастырмай ажыратып көрсетсе ғана тауар таңбасы болып саналады. Міне сондықтан тауар таңбасына құқықтық қорғау берудің жағдайына оның жаңалығы жатқызылады.

Әрекет етуші заң қалпына сәйкес бұрын Қазақстан Республикасында тіркелген ұқсас таңбалардың ерекшеленетін таңбалар ғана жаңа деп саналады. Сонымен қатар тіркелусіз ақ халықаралық шарттарға сәйкес тауар таңбаларынан де ерекше болуы қажет. Қазақстан заңы басқа да елдердің заңы секілді тауар таңбасы ретінде өтінімнің жаңалығын шектеулі деп санайды. Бұл қандай да бір белгіні тауар таңбасы деп біреуі тіркелуі оның Қазақстан Республикасында ұқсас таңбаны тауар таңбасы деп тануға болады дегенді білдіреді, бірақ бұл Қазақстан Республикасы қатысатын халықаралық шарттан туындамаса ғана мүмкін болады.

Жаңа болуы белгісі басымдылық ұғымымен тығыз байланысты болып табылады. Тауар таңбасының жаңа болуы басымдылық күнімен анықталады және өз кезегінде Қазпатентке тауар таңбасы ретінде құжаттардың дұрыс рәсімделіп түскен күнінен бастау алады.

Сонымен бірге тауар таңбасының басымдылығы Париж конвенциясына қатысушы елдерде бірінші берілген өтінім түскен күн бойынша анықталады, егер өтінім қазпатентке жоғарыда көрсетілген күннен бастап 6 ай ішінде келіп түссе, Париж конвенциясына қатысушы мемлекет аумағында

ұйымдастырылған ресми немесе ресми деп танылған халықаралық көрмеде тауар таңбасының экспонат ретінде көрсетілуі күнінен бастап 6 ай ішінде тауар таңбасына өтінім Қазпатентке 6 ай ішінде келіп түссе ғана оған тауар таңбасы ретінде басымдылық беріледі.

Сонымен жаңа болуы талабының мәні тауар таңбасы ретінде өтінімде көрсету белгісі Қазақстан Республикасында немесе халықаралық шартта тіркелген немесе тіркелуге өтінім берілген тауар таңбаларымен ұқсас болмауы керек. Ұқсас белгілер дегеніміз өзінің барлық элементтерімен белгілі тауар таңбаларымен сәйкес келуін айтамыз. Көп жағдайда белгілердің ұқсастығын ажырату қиындқ тудырмайды.

Әрекет етуші заңда өтінім берілетін таңбаның бұрын белгілі болған таңбаға жалпы сипатына ұқсамауы керек дейді. Бұл көрсетудің белгілі-бір деңгейде абстрактілі сипатқа ие болғанымен анықталуы енгізіледі. Атап айтқанда таңбалардың кейбір элементтері сәйкес келуі тауар таңбасын тіркеуді кейін қайтаруға негіз болып табылмайды. Өйткені тауар таңбасы тауарды сатып алушы бақуат тұлғаларға арналады, ал таңбаның ұқсастығын бағалау маманның көзқарасымен мысалы, дизайнердің, суретшінің және т.б. емес, жай сатып алушының көзқарасымен және позициясының көзқарасымен бағаланады.

Әдебиеттерде таңбалардың ұқсас анықтауы бірқатар факторларды есепке ала отырып жүргізіледі. Сөзбен жазылған тауар таңбаларында сөздің басталуы мен аяқталуына, қатар және ұяң әріптердің қатарына, бейнеленген белгілерде - бейнелену негізінде көңіл бөліп ұсынылады.

Сөзбен жазылған тауар таңбаларына қазпатентке өтінім берілген «Әсемай» 25, 32, 40 класс МКТУ бойынша) тауар таңбаларын жатқызуға болады.

Сонымен таңбалар, тауар таңбасына тек заңда анықталған тәртіппен тіркелген соң ғана жатқызылады.

Заң әдебиеттерінде тауар таңбаларының қорғалу қабілеттілігінің басқа да талаптары бар деген пікірлер де бар. Ресей ғалымы Н.И.Коняевтің ойынша, тауар таңбасы ретінде эстетикалық талаптарға сәйкес көркем көрсетілген таңбалар ғана көрсетілуі мүмкін. Оның ойынша әсемдігі жоқ суреттер, сөз тіркестері және т.б. тауар таңбасы ретінде танылуы мүмкін емес. Бірақ бұл көзқарас ғалымдар арасында қолдау таппаған. Сонымен бірге көрсетілген талаптар бұрын да қазір де заң нормасынан туындамайды. Ал қойылу талаптарына келетін болсақ жаңа тауар таңбасын жасау кезінде көптеген факторларды ескеру қажет болып табылады, атап айтқанда жарнамалық деңгейі, тауар шыққан жермен байланысы, айтуға жеңіл болуы және т.б. Бұл тізімге көркем бейнелігін де жатқызуға болады. Бірақ оның көркем еместігіне байланысты тауар таңбасы ретінде тіркелуі заңсыз болып табылады.

Сонымен қатар, тауар таңбасы оған ұқсас өнеркәсіптік меншіктің басқа объектілерінен ажыратып көру керек. Тауар таңбасына фирмалық атау өте жақын болып табылады. Олардың арасындағы айырмашылық көп жағдайда әр түрлі пайдаланушылардың фирмалық атауы мен тауар таңбасының жекелеген элементтерінің ұқсас болуынан туындайды. Бірақ қарастырылып отырған объектілердің мүлдем ұқсас болуы мүмкін емес.

Ал тауар таңбасы мен фирманың атауының ұқсас болуы тұтынушылардың адасуына әкеп соқтырады. Міне осы себептен заң басқа тұлғаларға тиісті фирмалық атауларға өте жақын ұқсастығы болған жағдайда тауар таңбасына тіркеуге тиым салады. Фирмалық атаулар мен тауар белгілерінің айырмашылығы мынада болып табылады. Тауар таңбасының фирмалық атаудан айырмашылығы ол тек сөз түрінде ғана емес, басқа да түрде, яки бейнелік және т.б. болуы мүмкін. Сонымен бірге сол мемлекеттік тіркелуге жатады және мерзімді сипатқа ие бола отырып шарт негізінде басқа да пайдаланушыларға берілуі мүмкін.

Бірақ тауар таңбасын өнеркәсіптік үлгімен араластыруға болмайды. Өнеркәсіптік үлгі бұйымның сыртқы түрін айқындайтын көркем конструкторлық шешім болып табылады. Ал тауар таңбасы (сөз, сурет) түрінде бұйымға қойылады.

Сонымен бірге тауар таңбасы өзінің орындау функциясына байланысты өндірістік жарнамен өте ұқсас болып келеді. Өйткені шығарылатын өнімді маркілеу және оған тауар таңбасын қоюдың мақсаты біреу ғана болып табылады. Атап айтқанда өнімді және оны өндірушімен байланыстыра отырып тұтынушыға керек өнімді таңдап алуға мүмкіндік береді. Бірақ бұл мақсат әр түрлі жолмен шешіледі: өнімді маркілеу кезінде потенциалды тұтынушыға өнім сипаты оны өндіруші туралы мәлімет толық көлемде жеткізіледі, ал бұйымға тауар белгісі қойылуынан тұтынушы белгілі бір дайындаушы туралы хабардар болады.

Қызмет көрсету таңбасы заңға сәйкес тауар белгісі деген ұғыммен қамтылып өтеді. Белгілі-бір заңды тұлғалар мен жеке тұлғалардың қызметін басқа тұлғалардың қызмет көрсету ұқсастығынан ажырата білу үшін қызмет көрсету таңбасы қызмет етеді. Қызмет көрсету таңбасына да тауар таңбасына қойылатын талаптар қойылады. Басқаша айтқанда белгі қызмет көрсету таңбасы болып табылады, егер ол символ сипатына ие болып және жаңа болса, ол міндетті түрде Казпатентке тіркелуі тиіс.

Қызмет көрсету таңбасы өзінің құқықтық режимі жағынан тауар таңбасынан ешқандай айырмашылығы жоқ. Атап айтқанда Қазақстан Республикасының тауар таңбалары туралы заңында тек тауар таңбасына немесе тек қызмет көрсету таңбасына таралатын жеке нормалар жоқ. Олардың арасындағы айырмашылық маркілеу объектісіне ғана байланысты; егер тауар таңбасы белгілі-бір өндірушілерді жекешелендіріп, жарнама етсе, қызмет көрсету таңбасы біртектес қызметті жүзеге асырушы әр түрлі тұлғалардың қызмет көрсетуін ерекшелендіреді.

Қазақстан Республикасының «Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылатын жерлердің атаулары туралы» заңына сәйкес.

Тауар шығарылатын жердің атауы - бұл ерекше қасиеттері тек, негізінен, осы шығаратын жермен оның ішінде табиғи жағдайлармен және адам факторларымен байланысты тауарды белгілеу үшін пайдаланылатын географиялық көрсеткіш. Тауар шығарылатын жердің атауы өзінің тауар таңбалары және қызмет көрсету таңбаларына ұқсастығына қарамастан өзіне тән белгілері бар, міне, сондықтан жеке объектісі ретінде құқықтық қорғау

берілген. Бұл жағдайда тауар атаулары, оның нақты елден өндірілетін жерін тікелей немесе жанама көрсетуін қамтуы тиіс. Міне осыған байланысты тауар атаулары географиялық объектінің елдің, жергілікті жердің толық немесе қысқартылған ресми атауын қамтуы тиіс. Тауар шығарылатын жердің атауы тарихи атауы географиялық объект болуы да мүмкін. Жекелеген жағдайларда тауар шығарылатын жердің атауы, тауар шығарылған жердің атауы болмаса да, ол белгілі бір географиялық объектімен географиялық мәнде болуынан қолданылуы мүмкін.

Сонымен тауар шығарылатын жердің атауы көрсетудің нақты тәсілдері әр түрлі болуы мүмкін, ол тек атаудың көрсетілуі, тауардың шығарылатын жері тұтынушылармен ассоциациялануы керек. Егер тұтынушылардың мұндай ассоциациясы пайда болмаса географиялық объектінің атауын қоса алғанда, тауар шығарылатын жердің атауы ретінде көрсетілуі мүмкін емес болады.

Тауар таңбалары және қызмет көрсету таңбаларынан тауар шығарылатын жердің атауының жаңа болуы талабы қойылмайды. Өйткені тауар атауына қосылатын географиялық объект атауы жаңа болып табылмайды. Олардың көпшілікке белгілі болуына байланысты және тауардың осы жерден шығарылуымен тауардың белгілі бір құрамына байланысты оларға құқықтық қорғалуға жатады. Міне осы себептен тауар шығарылатын жердің атауына басымдық ұғымы қолданылмайды.

Тауар шығарылатын жердің атауының екінші белгісіне тауар атауы мен оның құрамының арасындағы байланысы жатады. Құрамының анықталуы нақты географиялық объектінің табиғи жағдайына тән сипаттармен анықталады. Егер тауардың сапасы мен қасиеті ол шығарылатын жермен байланысты болмаса, географиялық объект атауымен сәйкес тауар атауы, тауар шығарылатын жер атауы деп таныса алмайды.

Тұтынушының тауардан күтетін өзіне тән қасиеті белгілі бір географиялық объектімен байланыстылығы белгілі, бірқалыпты тұрақты сипатқа ие болуы керек. Жалпы ереже бойынша олар географиялық ортаның табиғи жағдайларымен байланысты болады («Сары-ағаш суы», «Қарағанды пивосы және т.б.), сонымен қатар осы жерде тұратын халықтың тауарды дайындап өндірудегі кәсіби тәжірибесі мен әдет-ғұрыптарымен тығыз байланыста болуы керек.

Сонымен тауар шығарылатын жердің атауы құқықтық қорғаудың және объектісі болып заңда анықталған тәртіппен Патент ведомствосында тіркелгенде ғана танылуы мүмкін. Өзінің бұл белгісіне қарай тауар шығарылатын жер аталуының өнеркәсіптік меншіктің басқа объектілерінен ешбір ерекшелігі жоқ десек те болады. Өйткені оны пайдаланушылардың құқығы тек мемлекеттік тіркеуден өткен соң ғана пайда болады.

Тауар шығарылатын жер атауы, тауар таңбалары және қызмет көрсету таңбаларымен өте ұқсас болып табылады. Олар өзінің атқару функциясымен сәйкес келеді және өздерінің сыртқы пішінімен тәжірибе жүзінде айырмашылығы жоқ. Өйткені тауар таңбасы ретінде көп жағдайларда географиялық объектінің атауы қолданылады. Олардың негізгі айырмашылықтары тауар белгісінің тауар шығарылатын жер атауына қарағанда

тауардың сапасы мен қасиетін нақты өндірушімен байланыстырады. Ол тауардың шығарылатын жері мен географиялық ортасы қасиетін байланыстырмайды.

Егер тауар таңбасы ретінде тұтынушыларға тауар шығарылатын жер туралы теріс көзқарас тудыратын географиялық атау немесе басқа да атаулар беруге өтінім жасалса, мұндай тауар таңбасын тіркеу кері қайтарылады.

Тауар шығарылған жер атауы Казпатентке өтінім беру арқылы жүзеге асырылады.

- ҚР «Тауар таңбалары туралы заңының 29-бабына сәйкес өтінімге мынадай талаптар қойылады:
 - өтінім тауар шығарылған жердің бір атауына қатысты болуы тиіс;
 - өтінімнің бір үлгісі бланкіде берілуі тиіс;
 - өтінім иесі, сондай-ақ оның тұрғылықты жері немесе мекен-жайы көрсетілген, тауар шығарылған жердің атауын пайдалану құқығын тіркеу және беру туралы өтінішті;
 - мәлімдеген белгіні;
 - тауар түрін;
 - тауардың айрықша қасиеттерінің сипаттамасын;
 - тауар өндірілген жердің нұсқасымен қамтуға тиіс.

2.2 Авторлық құқық объектілерді қорғау

Қазақстан Республикасының «Авторлық құқық туралы» заңының 1-бабына сәйкес, осы заң ғылым, әдебиет және өнер туындыларына (авторлық құқық), қойылымдарды, орындаушылықты, фонограммаларды, эфирлік және кабельдік хабар таратушы ұйымдардың хабарларын құрумен және пайдаланумен байланысты пайда болатын интеллектуальдық меншік аясындағы қатынастарды реттейді делінген. Көріп отырғанымыздай, нақты бап қандай қатынастар авторлық құқық пәні болып табылатындығы туралы анықтап бермеген.

Бұл мәселені шешу үшін, авторлық құқық азаматтық құқықтық бір бөлігі екендігін ескерген жөн, осыған сәйкес, авторлық құқық нормаларымен реттелінетін қатынастар Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 1 бабында көзделген азаматтық құқықтық қатынастардың түрлері болып табылады. Осы бапқа сәйкес, азаматтық заңдармен тауар-ақша қатынастары және қатысушылардың теңдігіне негізделген өзге де мүліктік қатынастар, сондай-ақ мүліктік қатынастарға байланысты мүліктік емес қатынастар реттеледі: мүліктік қатынастарға байланысы жоқ мүліктік емес жеке қатынастар азаматтық заңдармен реттеледі, өйткені олар заң құжаттарында өзгеше көзделмеген, не мүліктік емес жеке қатынастар мәнінен туындамайды делінген.

Яғни, авторлық құқықтың пәні болып тауар-ақша қатынастары және қатысушылардың теңдігіне негізделген өзге де мүліктік қатынастар, сондай-ақ

мүліктік қатынастарға байланысты ғылым, әдебиет және өнер туындыларын құрумен және пайдаланумен байланысты пайда болатын қатынастар табылады.

Авторлық құқыққа дәстүрлі болып болып автордың шығармашылық нәтижелерін пайдаланатын тұлғалар мен автордың арасындағы өзара қатынастардың шарттық нысаны табылады, себебі, мұндай құқықтық құрылым автордың мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарын жүзеге асыруды және қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, туындыларды шартты түрде пайдалануға бүкіл қоғам мүдделі, өйткені мұндай тәртіп оның мүшелерінің шығармашылық белсенділігін ынталандырады және қоғамның рухани байлығының кеңеюіне ықпал етеді.

Авторлық шартпен негізделетін құқықтық қатынастарға азаматтық құқықтық табиғат тән, себебі олар ақылы, мүліктік құндылыққа ие болып келеді және осы қатынастарға түсе отырып, автор да, пайдаланушы да белгілі бір мақсатта оды көздеп, оны жүзеге асыру үшін мүмкіндіктерге ие болады, Автор қоғамға өз туындыларын жеткізуге және сыйақы (гонорар) алуға, ал пайдаланушы – оны шығаруға, туындыларын пайдалануға және пайда табуға ұмтылады.

Авторлық құқық азаматтық құқықтың құрылымдық бөлімшесі, ал авторлық шарт азаматтық құқықтың бір түрі болғандықтан, біз авторлық шартты азаматтық-құқылық шарттың түсінігін қарастырып, анықтаудан бастағанды жөн көреміз.

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі бойынша азаматтық-құқықтық шарт бұл – бұл екі немесе одан да көп адамның азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісімі (378-баптың 1 бөлімі). Өркениетті әдебиеттердегі шарттың анықтамасы мазмұны бойынша кодекске қайшы келмейді. Мысалы, көрнекті Қазақстандық өркениетті (цивилист) Ю.Г.Басин шартты екі жақты немесе қопжақты мәміле ретінде, яғни екі немесе одан да көп адамның азаматтық құқықтармен міндеттемелерді белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісімі деп анықтайды.

Ю.Г.Басин «Сделки» оқу құралында осы ойын дамытып, әрі қарай жалғастырады, сондай-ақ мәмәлені шарт деп тану үшін екі немесе одан да көп адамның жай ғана әрекеттері емес, тіпті бірыңғай мақсатқа жетуге бағытталған әрекет болса да, ең алдымен олар өзара келісілген болу керек: әрбір қатысушы саналы түрде мойындап отырған немесе екінші бір қатысушы мақұлдап отырған әрекеттерді жүзеге асырады. Егер осындай әрекеттер оқшауланған болса, және әрбір қатысушы екінші бір қатысушыға хабарламай өз бетінше әрекет етсе, ол шарт емес, мәміле болып табылады (мысалы, өсиет қалдыру және оны қалдырушы қайтыс болғаннан кейін өсиетте көзделген мүлікті мұрагердің қабылдап алуы) [18].

Әдетте, өркениетті әдебиеттерде азаматтық-құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына бағытталған өзара мәміле немесе тараптардың келісімі ретінде қарастырылады. М.И.Барудың пікірі бойынша, шарт – бұл заңи қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына бағытталған тараптардың өзара келісіміне негізделген ерікті акт . Ұқсас анықтаманы Ф.И.Гавзе шарттың мақсатын көрсете отырып былай анықтайды:

бүкіл қоғамның және олардың әрбір мүшелерінің қажеттіліктерін барынша қанағаттандыру [19].

Г.А.Свердлов азаматтық-құқықтық шартты «экономикалық және заңи оқшауланған бірлестіктер, кәсіпорындар және ұйымдар арасындағы, олар мен азаматтар арасындағы, сонымен қатар қажеттіліктері мен мүдделеріне сай азаматтар арасындағы мүліктік қатынастарды реттеу әдісі» [20] ретінде анықтайды.

Азаматтық-құқықтық шартқа ұқсас анықтамаларда акцент құқықтық қатынастың мазмұны мен оның ерікті бастамаларына қойылады.

Ең алғаш еріктің түсінігін зерттеуші Гегель болған. Оның пікірі бойынша, рух нақтылыққа түскен кезде ерік оның делдалы болып табылады. Шын мәнісінде рух, ерік объективті түрде әлі өмір сүрмейтін бір нәрсені құруға негізделген. Интеллект әлем қандай болса, солай қабылдайды, ал ерік болса әлемді жасауға тырысады, яғни жаңа бір нәрсені құруға ұмтылады. Сонымен, Гегель ерік-бұл әренкетті игілік деген қорытындыға келеді .

Сондай-ақ, В.А.Ойгензихтың монографиясында айтарлықтай қызықты болып көрінеді, мұнда автор әр жақтан ерік пен ерік білдірудің түсінігін ашып көрсетеді. Кеңес дәуірінде бұл жұмыс К.Маркстың, Ф.Энгельстің және В.И.Лениннің еңбектерін жеткілікті пайдаланылмағаны үшін сынға ұшыраған. Басқа автордың көзқарасы бойынша, ерікті сәт келісінде негізгі болып табылады. Сондай-ақ, шартта тараптардың еркіндігі көрінуі қажет, содан кейін ол келісілген дер есептеледі [21].

Шарт жасасу барысында ерік білдіру белгілі бір құқықтық салдарға жетуге бағытталған. Бір жақтың ерік білдіруі жеткіліксіз. Бұл ерік екінші жаққа жеткізіліп, онымен қабылдануы тиіс.

Жасалған ұсыныстың қабылдау нәтижесі ретінде екінші жақ өз еркін білдіреді. Еріктердің келісілуі шарттың жасасқандығын білдіреді, яғни тараптар қойған шарттарды мойындауға және оларды орындау міндетіне келіседі. Осыған сәйкес, ерікті бұзу шарттың жарамсыздығына әкеп соғады.

Шарт ерікті акт ретінде тек оған тән арнайы міндеттерге ие. Ол екі немесе одан да көп тұлғалардың бөлек ерікті әрекетін емес, олардың ортақ еркін көрсететін бірыңғай ерік білдіруін құрайды. Осы ортақ ерік шартта қалыптастырылып, бекітілуі үшін, ол қандай да бір сыртқы әсерден тәуелсіз болуы керек. Сондықтан Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі шарттың еркіндігін қамтамасыз ететін бірқатар ережелерді көздейді.

Біріншіден, шарт еркіндігі азаматтық құқық субъектілері шартты жасасуға немесе жасампауға ерікті екендігін көрсетеді. Шарт жасасу міндеті Азаматтық кодексте, заңда немесе басқа да өз бетінше қабылданған міндеттемелерді қоспағанда (мысалы, алдын-ала шарт), мәжбүрлі түрде шарт жасауға жол берілмейді. Екіншіден, шарт еркіндігі шарт жасасу барысында партнерді, яғни екінші бір тұлғаны таңдауға ерік береді. Үшіншіден, шарт еркіндігі азаматтық айналым қатысушыларына шарттың түрін таңдауға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының азаматтық кодекске сәйкес, тараптар заңдарда немесе өзге де құқықтық актілерде көзделген түрлі шарттардың элементтері бар жасаса алады, делінген.

Төртіншіден, шарт еркіндігі шарт ережелерін анықтау барысында тараптардың өз қалауының еркіндігі көзделген. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 382 бабына сәйкес, тиісті шарттың мазмұны, заңдармен жазылған жағдайлардың басқасында, шарт ережелері тараптардың өз қалауы бойынша белгіленеді делінген.

Назарға алынатын тағы бір маңызды мәселе заң мен шарттың қайсысы маңыздылығына байланысты. Осыған сәйкес заңи әдебиеттерде үш теория көзделген.

Заңның басымдылық теориясын жақтаушылар шарт заңнан туындайтын құқықтық тиімділікке ие деп есептейді. «Ерікті теорияның» көзқарасы бойынша, шарт контрагенттердің ерікті актісі ретінде құқықтық қатынастың бастапқы қайнар көзі болып табылады, ал заң олардың әрекетін тек толықтырады немесе шектейді. Үшінші «эпирикалық теорияны» жақтаушылар, тараптардың еркі саналы түрде тек белгілі бір экономикалық тиімділікке бағытталған; мұнда шарттың салдары тараптар көп жағдайда біле бермейтін оны жүзеге асыру құралы ретіндегі ойға келетіндігін түсіндіреді.

Шын мәнісінде де, шарт реттеуші ролді орындайды (оның ережелері тараптар үшін міндетті болып табылады), оны көп жағдайда заңмен ұқсастрады. Дегенмен, біздің ойымызша, олардың арасында екі айырмашылық бар. Біріншіден, шарт тараптардың еркін, ал заң – оны шығарған мемлекеттік органның еркін білдіреді. Екіншіден, шарттың тек оның тараптары үшін ғана міндетті күшке ие болады, ал заңның күші барлығына және әрқайсысына таралады.

«Шарт» термині азаматтық заңдарда әртүрлі мсағынада қолданылады: құқықтық қатынас пайда болатын, өзгеретін немесе тоқтатылатын заңи айғақ ретінде; осы негізден туындаған құқықтық қатынастың өзі ретінде, яғни шарттық міндеттеме және тиісті құқықтық қатынас қабылдайтын нысан ретінде, яғни шарттық міндеттеме рәсімделген құжат.

Шарт туралы ұғымның бірнеше түсінігінің болуы кеңес дәуірі кезеңіндегі бірқатар авторлардың еңбектерінде көзделіп, дамытылады. Әсіресе бұл О.С.Иоффенің зерттеулерінде айқын көрінеді. Ол «міндеттемелік құқық» еңбегінде былай деп жазды: «шарт» термині барлық жағдайда осы сөздің бір мағынасында қолданыла бермейді. Бұдан басқа тараптардың келісімі осылай аталады, кейде шарт деп осындай келісімнен туындайтын міндеттеме деп түсінсе, басқа жағдайларда бұл термин қатысушылардың еркі бойынша міндеттеменің пайда болу фактісін бекітетін құжатты білдіреді. Шарттың мәнісімен жан-жақты таныс болу үшін оны жасасу барысында пайдаланатын заңи айғақ ретінде де, құқықтық қатынас ретінде де, нысаны ретінде де зерттелуі тиіс деп есептейді О.С.Иоффе [22].

Н.Д.Егоров жоғарыда көзделген шарттың мәнісіне қайшы келмейтін анықтама береді. Оның пікірі бойынша шарт – міндеттеменің негізінде жатқан заңи айғақ, шарттық міндеттеме және міндеттемелік құқық қатынастың анықтау фактісін бекітетін құжат деп түсінеді.

Б.В.Покровскийдің пікірі бойынша «шарт заңи айғақ ретінде құқықтық қатынас ретінде, шарттық немесе шарттық құқықтық қатынастың пайда болу

негізі ретінде қызмет етеді, заңи айғақ ретінде ол құқықтық қатынас сияқты шарттағы маңызды құқықтар мен міндеттерді анықтайды, бірақ оны жасасқаннан кейін шарт заңи айғақ секілді шарттық құқықтық қатынастың негізіне түсіп, соңғы алынған түрінде көрінеді. Тек қана шарттық құқықтық қатынас орындалады және тоқтатылады»[23].

Заңи айғақ деп, белгілі бір құқықтық қатынастардың пайда болуына (өзгеруіне, тоқтатылуына) негіз болып табылатын заңда көзделген мән-жайлар танылады. С.С.Алексеев заңи айғақ деп, құқықтық салдардың, ең алдымен құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына негізделген, құқық аямында көрініс тапқан әлеуметтік айғақтар немесе өмірлік мән-жайларды түсінеді [24].

Заңи айғақтар екі топқа бөлінеді: оқиға және әрекет, оқиға – адамның еркінен тыс пайда болатын заңи маңызды айғақтар. Олар тек заңда көзделген жағдайда ғана құқықтық салдардың пайда болуын білдіреді. Әрекет – адамдардың ерік білдіруі әсерінен пайда болатын өмірлік айғақтар (яғни, адамның саналы қызметінің нәтижесі). Өз кезегінде әрекеттер құқыққа сай (құқық нормаларының ережелеріне сәйкес келетін) және құқыққа сай емес (заңға қайшы келетін) деп бөлінеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, шарт дегеніміз – құқыққа сай заңи әрекет, себебі ол заң талаптарына сәйкес тараптардың ерік білдіруі арқылы нақты құқықтардың мазмұны мен құқықтық қатынасты жасайтын қатысушылардың міндеттерін анықтайды.

Жоғарыда аталған жалпы теориялық ережелер барлық азаматтық-құқықтық шарттарға қатысы бар, олардың ішінде біреулері таза күйінде мүліктік қатынастарға негізделсе, ал кейбіреулері мүліктік қатынастарға негізделген жеке мүліктік емес қатынастар. Соңғысының, мысалы ретінде шығармашылық қызмет нәтижелерін жүзеге асыру шарттары бола алады.

Осы түсінікке анықтама беріп көрейік. Шығармашылық қызметтің нәтижесі болып оның сипатына байланысты ғылыми немесе ғылыми техникалық нәтиже, жетістіктер, білім немесе туынды шығармалар, өндірістік үлгілер, тауар белгілері, ғылым, әдебиет немесе өнер туындылары деп аталатын объективтік нысанда көрініс тапқан оның өнімі табылады. Оларға ортақ нәрсе – шығармашылық қызмет нәтижесіне жаңалық, олардың маңызды элементтерінің қайталанбайтындығы болу керек. Олар сондай-ақ, идеалды сипатымен және оларды жасау процесіне тікелей әсер ету құқығының мүмкін еместігімен сипаталады.

Авторлық құқық ғылыми, әдеби және өзге де шығармашылық қызметті тікелей реттемейді. Ғылыми техникалық және көрнеу шығармашылық процесі оның әрекет ету нормаларынан тыс жүзеге асырылады. Авторлық құқық жасалған шығармашылық нәтижелерге авторлықты тану, олардың құқықтық режимін анықтау, материалдық және моральдық ынталандыру және олардың авторларының құқықтарын қорғау қызметін атқарады. Сонымен қатар авторлық құқықтың жекелеген нормалары ғылыми-техникалық, көркем және өзге шығармашылық аясында жана жетістіктерді жасау, беру және пайдалануды (авторлық шарт негізінде) ұйымдастыру қатынастарын реттейді.

Авторлық шарт – бұл әдебиет және өнер туындыларын жасау және пайдалану мәселесі бойынша жасалатын шарт. Қазақстандық авторлық құқықта автордың туындыларын басқа тұлғалардың (пайдаланушылардың) пайдалануы заң актілерінде арнайы көзделген жағдайларды ескермегенде, авторлық шарт негізінде жүзеге асырылады.

Шарттық нысан пайдаланушылардың мүдделеріне де сәйкес келеді, себебі олар туындыны пайдалануға байланысты өзге тұлғаларда жоқ белгілі бір құқықтарға ие болады және олар өз шығындарының орнын туындыларды қайта шығарумен және таратумен толтырып, пайда табуы мүмкін. Авторлық шартқа, ерекше жағдайларда, шарттың жазбаша нысаны тән, әдетте, ол консенсуалды, екі жақты және ақылы сипатқа ие болады.

Авторлық қатынастарға қолданылатын, азаматтық заңдармен реттелінетін қатынастардан (Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1-бап), біз интеллектуалдық қызмет нәтижесіне құқықтардың пайда болу негіздері мен жүзеге асыру тәртібін, шарттық және өзге де міндеттемелерді, сонымен қатар тараптардың теңдігіне, еркі мен мүліктік дербестігіне негізделген басқа да мүліктік және мүліктік қатынастармен байланысты жеке мүліктік емес қатынастарды бөліп көрсетеміз.

Азаматтық заңдармен реттелінетін қатынастардың мұндай сипаттамасын толығымен авторлық қатынастарға да жатқызуға болады. Сондай-ақ, 1996 жылғы заңда көрсетілген – «ғылым, әдебиет және өнер туындыларын жасаумен және пайдаланумен байланысты пайда болатын интеллектуалдық меншік саласындағы қатынастардың (бап) реттеу пәнін (нысанасын) толықтырады».

Авторлық құқықта мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттеудің өз ерекшеліктері бар. Біріншіден, бұл қатынастар интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижесін жасаумен және пайдаланумен байланысты. Екіншіден, бұл нәтижелерді (туындыларды) пайдалануға туындыны еркін пайдалану туралы нормаларында көзделген кейбір шектеулермен шарт негізінде автормен немесе оның құқықмирасқорымен рұқсат беріледі.

Авторлық құқық шығармашылық қызмет нәтижесі болып табылатын ғылым, әдебиет және өнер туындыларына олардың бағытына, мазмұны мен маңызына, сондай-ақ оларды білдіру әдісі мен нысанына қарамастан қолданылады.

Авторлық құқық халыққа таратылған (жарияланған, жарыққа шыққан, басып шығарылған, көпшілік алдында орындалған, көпшілікке көрсетілген), сондай-ақ халыққа таратылмаған туындыларға қандай да бір объективті нысанда:

- 1) жазбаша (қолжазба, машинаға басылған, нота жазбасы және т.б.);
- 2) ауызша (көпшілік алдында айту, көпшілік алдында орындау және т.б.);
- 3) дыбыс немесе бейне жазу (механикалық, цифрлық, магнитті, оптикалық және т.б.);
- 4) бейнелеу (сурет, эскиз, картина, жоспар, сызба, кино, теле, бейне немесе фото кадр және т.б.);
- 5) көлемдік-кеңістікті (мүсіндеме, модель, пакет, құрылыс және т.б.);

б) өзге де нысандарда қолданылады.

Аталған белгілері бар және дербес пайдаланылуы мүмкін туындының бір бөлігі (оның атауын, кейіпкерлердің атауларын қоса) авторлық құқық объектісі болып табылады.

Авторлық құқық идеялардың, тұжырымдамалардың, принциптердің, әдістердің, жүйелердің, процестердің, жаңалықтардың, фактілердің жеке өздеріне қолданылмайды.

Авторлық құқық объектілерінің түрлері

1. Авторлық құқық объектілері мыналар болып табылады:

- 1) әдеби туындылар ;
- 2) драмалық және музыкалық-драмалық туындылар;
- 3) сценарийлік туындылар;
- 4) хореография және пантомима туындылары;
- 5) мәтінді немесе мәтінсіз музыкалық туындылар;
- 6) аудио-бейне туындылар;
- 7) кескіндеме, мүсін, графика туындылары мен басқа да бейнелеу өнерінің туындылары;
- 8) қолданбалы өнер туындылары;
- 9) сәулет, қала құрылысы және бау-саябақ өнері туындылары;
- 10) фотосурет туындылары және фотосуретке ұқсас әдістермен алынған туындылар;
- 11) географияға, топографияға және басқа ғылымдарға қатысты карталар, жоспарлар, эскиздер, безендірмелер мен үш өлшемді туындылар;
- 12) ЭЕМ-ге арналған бағдарламалар;
- 13) өзге де туындылар.

2. ЭЕМ-ге арналған бағдарламаларды қорғау кез келген тілде және кез келген нысанда көрсетіле алатын, оларға негізгі мәтінді және объектілік кодты қоса алғанда, ЭЕМ (оның ішінде операциялық жүйелер) бағдарламаларының барлық түрлеріне қолданылады.

Авторлық құқық объектілеріне, сондай-ақ:

1) туынды шығармалар (аудармалар, өңдеулер, аннотациялар, рефераттар, түйіндеулер, шолулар, инсценировкалар, музыкалық аранжировкалар және ғылым, әдебиет пен өнер туындыларының басқа да қайта өңделімдері);

2) жинақтар (энциклопедиялар, антологиялар, деректер базалары) және басқа да іріктелу және (немесе) материалдардың орналасу бойынша шығармашылық еңбек нәтижесі болып саналатын құрастырылған туындылар жатады.

Туынды және құрастырылған шығармалар оларға негіз болған немесе олар қамтыған шығармалардың авторлық құқық объектілері болу-болмауына қарамастан авторлық құқықпен қорғалады

Авторлық құқық объектілері болып табылмайтын туындылар

Мыналар авторлық құқық объектілері болып табылмайды:

1) ресми құжаттар (заңдар, сот шешімдері, заң шығару, әкімшілік, сот және дипломатиялық сипаттағы өзге де мәтіндер), сондай-ақ олардың ресми аудармалары;

2) мемлекеттік рәміздер мен белгілер (жалаулар, елтаңбалар, ордендер, ақша белгілері және өзге де мемлекеттік рәміздер мен белгілер);

3) халық шығармашылығының туындылары;

4) ақпараттық сипаттағы оқиғалар мен фактілер туралы хабарлар.

Ресми құжаттардың, мемлекеттік рәміздер мен белгілердің жобаларына авторлық құқыққа жобаларды жасаған адам (жасаушы) ие болады.

Ресми құжаттардың, рәміздер мен белгілердің жобаларын жасаушылар, егер оны жасауға тапсырма беруші оған тыйым салмаса, ондай жобаларды жариялауға құқылы. Жобаны жариялаған жағдайда оны жасаушылар өз есімін көрсетуге құқылы.

Жобаны, жасаушының келісімінсіз, егер бұл жобаны автор жарияласа немесе тиісті органға жіберсе, оны ресми құжат дайындау үшін құзыретті органның пайдалануы мүмкін.

Ресми құжаттарды, мемлекеттік рәміздерді немесе белгілерді жобаның негізінде дайындаған кезде оған ресми құжатты, мемлекеттік рәмізді немесе белгіні дайындауды жүзеге асырушы орган өз қалауы бойынша толықтырулар мен өзгерістер енгізуі мүмкін.

Құзыретті орган жобаны қабылдағаннан кейін ол әзірлеушінің есімі көрсетілмей-ақ және авторлық сыйақы төленбестен пайдаланылуы мүмкін.

Айрықша авторлық құқық иесі өз құқықтары туралы мәлімдеу үшін туындының әрбір данасына салынған және үш элементтен: 1) қоршауға алынған латынша «С» әрпінен; 2) айрықша авторлық құқықтар иесінің есімінен (атауынан); 3) туындының бірінші жарияланған жылынан тұратын авторлық құқықты қорғау белгісін пайдалануы мүмкін.

Егер өзге дәлел болмаса, қорғау белгісінде көрсетілген адам айрықша авторлық құқықтың иесі болып саналады.

Туынды авторының мынадай жеке мүліктік емес құқықтары болады: 1) туынды авторы ретінде танылу және оны пайдалану кезінде осы туындыға басқа адамдардың авторлығын тануды болғызбайтын нақ осындай тануды талап ету құқығы (авторлық құқық); 2) туындыны өз атынан, бүркеншік атпен немесе жасырын атпен пайдалану құқығы (авторлық атқа құқық); 3) өз туындысына өзгерістер мен толықтырулар енгізуге және оның атауын қоса алғанда, туынды жарық көргенде, көпшілік алдында орындалғанда немесе өзге түрде пайдаланылғанда автордың келісімінсіз кімнің болса да өзгерістер мен толықтырулар енгізуінен туындыны қорғау құқығы (туындыға қол сұқпаушылық құқығы).

Автордың келісімінсіз оның туындысын шығарғанда безендірулер, алғысөздер, соңғысөздер, түсініктемелер немесе қандай да болсын түсіндірмелер беруге тыйым салынады.

Автор қайтыс болғаннан кейін оның туындысын қол сұғушылықтан қорғауды өсиетте көрсетілген адам, ал мұндай нұсқау болмаған жағдайда автордың мұрагерлері, сондай-ақ заң актілеріне сәйкес авторлық құқықтарды қорғау жүктелген тұлғалар жүзеге асырады. 4) белгісіз тұлғалар тобының туындыны ашуға рұқсат құқығы (халыққа жария ету құқығы).

Автор туындыны халыққа тарату туралы бұрын қабылдаған шешімінен бас тартуға құқылы (кері қайтарып алу құқығы), бұл жағдайда жоғалтылған пайдасын қоса алғанда, пайдаланушыға осындай шешім арқылы келтірілген залал өтелуі керек. Егер туынды халыққа жария болып кетсе, автор оны кері қайтарып алатыны туралы көпшілікке хабарлауға міндетті. Бұл орайда ол туындының бұрын әзірленген даналарын өз есебінен айналыстан алып тастауға құқылы.

Осы тармақтың ережелері қызметтік туындыларға қолданылмайды.

Автордың біреумен келісімі немесе автордың жеке мүліктік емес құқықтарын жүзеге асырудан бас тартуы туралы арызы жарамсыз болады.

Авторға туындыны кез келген нысанда және кез келген әдіспен пайдалануға айрықша құқықтар беріледі.

Автор туындыны пайдалану кезінде үшінші тұлғалардың мынадай іс-әрекеттерді жүзеге асыруына: 1) туындыны қайта жаңғыртуына (қайта жаңғырту құқығы); 2) туындының түпнұсқасын немесе даналарын кез келген әдіспен таратуына: сатуына, айырбастауына, прокатқа (жалға) беруіне, өзге де операциялар жасауына (тарату құқығы); 3) туындыны көпшілік алдында көрсетуіне (көпшілікке көрсету құқығы); 4) туындыны көпшілік алдында орындауына (көпшілік алдында атқару құқығы); 5) жалпыға бірдей мәлімдеу үшін эфирге немесе кабель арқылы хабарлауды қоса алғанда туындыны көпшілікке хабарлауына (көпшілікке хабарлау құқығы); 6) туындыны эфирге беруіне (радио және теледидар арқылы тарату), оның ішінде туындыны кабель немесе спутниктік байланыс арқылы таратуына (эфирге хабарлау құқығы); 7) туындыны аударуына (аудару құқығы); 8) туындыны қайтадан жасауына, аранжировкалауына немесе басқаша түрде өңдеуіне (өңдеу құқығы); 9) қала құрылысы, сәулет, безендіру жобасын іс жүзіне асыруына; 10) заң актілеріне қайшы келмейтін өзге де іс-әрекеттерді жүзеге асыруына рұқсат етуге немесе тыйым салуға құқылы.

Туындыға түпнұсқасындағыдай объективті нысанда қайталап беру (туындыны басып шығару, дыбыс немесе бейне жазулар таралымы және т.б.) қайта жаңғырту болып табылады.

Егер заңды түрде жарияланған туындының даналары оларды сату арқылы азаматтық айналымға енгізілсе, онда Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, оларды одан әрі таратуға автордың келісімінсіз және авторлық сыйақы төленбестен жол беріледі.

Туынды кіріс келтіру мақсатымен сатылғандығына не оны сату бұған бағытталмағандығына қарамастан, пайдаланылған деп саналады.

Туындының (өнертабыстардың, өзге де техникалық, экономикалық, ұйымдастырушылық және т.б. шешімдердің) мазмұнын құрайтын ережелерді іс жүзінде қолдану туындыны авторлық құқық мағынасында пайдалану болмайды.

Туындылардың қолжазбаларын, материалдық негіздегі басқа туындыларды, оның ішінде машинкаға басылғандарын сақтауға беру, егер осылайша сақтауға беру әркімнің кіруіне ашық қоймада (депозитарийде) жүргізілсе және

депозитариймен жасалған шарт бойынша кез келген адамның туынды данасын алуына жол берілсе, туындыны пайдалану деп танылады.

Туындыны сақтауға беру құқық иесінің депозитариймен туындыны пайдалану талаптарын белгілейтін шарты негізінде жүзеге асырылады. Мұндай шарт және депозитарийдің пайдаланушымен шарты жария болып табылады (АКтің 387-бабы).

Қазақстан Республикасының аумағында алғаш рет жарияланған немесе жарияланбаған, бірақ түпнұсқасы қандай болса да объективті нысанда оның аумағында болған туындыға авторлық құқық Қазақстан Республикасының аумағында қолданылады. Бұл жағдайда автор және (немесе) оның мұрагерлері, сондай-ақ автордың басқа да құқықтық мирасқорлары өздерінің азаматтығына қарамастан авторлық құқық иесі болып танылады.

Туындысы шет мемлекет аумағында алғаш рет жарияланған немесе қандай болса да объективті нысанда болған Қазақстан Республикасы азаматтарының да, сондай-ақ олардың құқықтық мирасқорларының да авторлық құқығы танылады.

Халықаралық шарттарға сәйкес авторлық құқықты қорғау құқық иесіне берілген жағдайда туындының шет мемлекет аумағында жариялану фактісі тиісті халықаралық шарттардың ережелеріне сай анықталады.

Қазақстан Республикасының аумағында туындыны қорғау мақсатында туындының авторы туынды алғаш рет аумағында қорғауға алынған мемлекеттің заңы бойынша анықталады.

Туындыға авторлық құқық оның жариялануына қарамастан туындыға үшінші тұлғалардың қабылдауына қолайлы объективті нысан берілген кезден бастап қолданыла бастайды. Ауызша туындыға авторлық құқық оны үшінші тұлғаға хабарлаған кезден бастап қолданылады.

Егер туынды қолдануына келмейтін болса, мұндай туындыға авторлық құқық, егер ол Қазақстан Республикасында жүзеге асырылса, туынды алғаш рет жарияланған кезден бастап қорғалады.

Авторлық құқық автордың бүкіл өмірі бойына және ол қайтыс болғаннан кейін, автор қайтыс болғаннан кейінгі келесі жылдың бірінші қаңтарынан есептегенде, жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Бірлесіп шығарылған туындыға авторлық құқық серіктес авторлардың бүкіл өмірі бойына және басқа да серіктес авторлардың ең соңғысы қайтыс болғаннан кейін жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Бүркеншік атпен немесе жасырын атпен алғаш рет жарыққа шыққан туындыға авторлық құқық туынды жарыққа шыққаннан кейінгі жылдың бірінші қаңтарынан есептегенде жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Көрсетілген мерзім ішінде авторлық құқық автордың мұрагерлеріне тиесілі болады және мұрагерлік бойынша ауысады, автормен, оның мұрагерлерімен және одан кейінгі құқықтық мирасқорларымен шарт бойынша құқық алған құқықтық мирасқорларына тиесілі болады.

Автор қайтыс болғаннан кейін отыз жылдың ішінде алғаш рет жарыққа шыққан туындыға авторлық құқық туынды жарыққа шыққаннан кейінгі

жылдың бірінші қаңтарынан есептегенде ол жарыққа шыққаннан кейінгі жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Авторлық, автордың есімі және туындыға қол сұқпаушылық мерзімсіз қорғалады.

Туындыға авторлық құқықтың қолданылу мерзімі біткеннен кейін ол қоғамның игілігіне айналады.

Қоғамның игілігі болып табылатын туындыларды кез келген тұлға авторлық сыйақы төлеместен еркін пайдалана алады. Бұл орайда авторлық құқық, автор есіміне құқық және туындыға қол сұқпаушылық құқығы сақталуға тиіс.

Құқық иеленуші өзіне тиісті құқықтарды өз қалауы бойынша жеке жүйеге асыруға құқылы. Өзге адамдар авторлық құқықтарды тек құқық иеленушінің келісімі бойынша және оларға берілген өкілеттік шегінде ғана басқара алады.

Авторлық және сабақтас құқықтарды иеленушілер заң актілерінде белгіленген тәртіппен авторлық және сабақтас құқықтарды басқару жүктелетін ұйымдар құра алады.

Сабақтас құқықтар қойылымдарға, орындаушылыққа, фонограммаларға, эфирлік және кабельдік хабар таратушы ұйымдардың хабарларына, олардың мақсатына, мазмұны мен маңызына, сондай-ақ олардың көрсетілу әдістері мен нысандарына қарамастан қолданылады.

Орындаушының, фонограмма шығарушының, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының айрықша және өзге де құқықтарының көлемі мен мазмұнын, сондай-ақ аталған субъектілердің айрықша құқықтарын шектеу жағдайлары мен шектері және оларды бұзғаны үшін жауапкершілік заң актілерімен реттеледі.

Орындаушыға қатысты сабақтас құқықтар алғаш рет орындалғаннан кейін немесе қойылғаннан кейін жетпіс жыл бойы күшінде болады. Орындаушының өз аты-жөніне және орындауды немесе қойылымды бұрмалаудан қорғауға құқықтары мерзімсіз қорғалады.

Фонограмма шығарушыға қатысты сабақтас құқықтар фонограмма алғаш рет жарияланғаннан кейін жетпіс жыл бойы не, фонограмма бұл мерзім ішінде жарияланбаса, ол алғаш рет жазылғаннан кейін жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Эфирлік хабар тарату ұйымына қатысты сабақтас құқықтар мұндай ұйым эфирге алғаш рет хабар беруді жүзеге асырғаннан кейін жетпіс жыл бойы күшінде болады.

Кабельдік хабар тарату ұйымына қатысты сабақтас құқықтар мұндай ұйым кабель бойынша алғаш рет хабар беруді жүзеге асырғаннан кейін жетпіс жыл бойы күшінде болады.

2.3 Ашылмаған ақпаратты интеллектуалдық меншіктің объектісі ретінде қорғау ерекшеліктері

Барлық ТМД елдері сияқты Қазақстан Республикасында да нарықтық қатынастардың дамуы кезеңінде фирмалар құрылып, қызмет атқаруда.

Фирманың меншігі сол фирманың мамандарының, жұмысшысы және қызметкерлерінің еңбек етуі, фирманың қызмет етуі мен құрылуының ең негізгі себебі, пайда табу. Фирма пайда табудың қайнар көзі болып табылады.

Фирманың меншігі - ол машиналар, құрылғылар, шикізат және идея, концепция және технологиялар, яғни халықтардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қамтамасыз етуге бағытталған тауар мен қызметке айналатындардың барлығы [25].

Бәсекелестік қабілет көп жағдайда үлкен сауда жолдарын жақын орналасқан жеріне байланысты немесе шикізатқа қатысты анықталатын өткен заманнан қазіргі кезеңін айырмашылығы - сол шикізатқа қол жеткізу. Қазіргі заманда әлемде жаңа идеялар ақша туралы, яғни ақылы. Сондықтанда өндіріспен табысты түрде айналысуға, тіпті күшті бәсекелестікті жеңіп шығу тек қана өндірістік шығынның тиімділігін көтеруге жағдай жасайтын жаңа идеяларды иелену мен оны қолдану.

Идеялар ол - адамдардың шығармашылық ойлауының нәтижесі. Олай болса ол адамның ол (идея) интеллектуалдық меншігі болып табылады.

Әрине бұл жерде «интеллектуалдық меншік дегеніміз не және оның мәні неде?» деген сұрақ туады. Іскер адамның көзқарасы бойынша «интеллектуалдық меншік болып жаңа өнімдерді тиімді ойлап табу мен оны дайындауға және тауарды тиімді сатуға және басқа да тәсілдермен өзінің табысын өсіруге көмектесетін білім. Ал юриспруденцида интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне және оларға теңестірілген заңды тұлғаның шығармашылық интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне және оларға теңестірілген заңды тұлғаларды дараландыру құралдарына, жеке және заңды тұлғалардың өзі орындайтын жұмыстарының немесе қызметтерінің өнімдеріне (фирмалық атау, тауар белгісі, қызмет көрсету белгісі және т.б.) ерекше құқығы танылады.

Анықтамада заң шығарушы интеллектуалдық меншікті жиынтық ұғым ретінде қолданған және ол халықаралық конвенциялар мен басқа да көптеген елдердің, сонымен бірге Қазақстан Республикасының заңында да осы ұғым қолданылады.

Алайда заң ғылымдары қарастылып отырған ұғым туралы 2 негізгі түсінік бар.

Ғалымдардың бір тобы заңды осы түсініктің бекітілуіне келіседі және заң шығарушының «интеллектуалдық меншік» терминінің ғылыми емес тұрғыдағы қарастырған түсініктің белгілі бір элементі деп қарастырып оны солай пайдалануына келіспейді.

Ал ғалымдардың келесі тобы берілген термин бұрыннан-ақ тек қана белгілі іс жүзінде құқықтық нормаларда емес, тек қана саяси актілерде ғана қолданылуына байланысты нақты емес және ғылыми термин емес деп тұжырымдайды. Сонымен қатар олар материалдық заттар мен өзінің мәні бойынша авторлық шығармалар және әртүрлі техникалық жаңалықтарды яғни материалдық емес объектілердің құқықтық режимін бірдей деп айтуға, есептеуге болады. Себебі мерзімсіз және ешқандай территориялық шектеулер қойылмайтын меншік, құқығынан, авторлар мен өнертапқыштардың патенттік

құқығының айырмашылығы олар әуелден-ақ уақыт пен кеңістік жағынан шектеулі және авторлық құқық пен патенттік құқық меншік құқығын қорғау құралдарынан өзгеше тәсілдермен қорғалады.

Шындығында, ғалымдардың бұл туралы пікірлері дұрыс, алайда интеллектуалдық меншік терминін дұрыс деп табушылардың пікірінше интеллектуалдық меншік ол - интеллектуалдық құқықтың объектісі көрінбейтін және қолға ұсталынбайтын зат болғандықтан оның материалдық емес сипатына байланысты арнайы реттеуді қажет ететін меншіктің ерекше бір түрі [26] - дейді. Сонымен қатар интеллектуалдық меншік терминін қолдау ертеден келе жатқандығын және бұл дәстүрлі екендігін есекеріп, тек осы терминді қолдану қажеттілігін айтып кетуіміз керек.

Интеллектуалдық меншіктің объектілерінің - заттай құқықтың объектісі - мүліктің айырмашылығы қарастыруымыз қажет. Бұл айырмашылықтар заттың меншік иесінің құқығымен (188 бап ҚР АҚ) және интеллектуалдық меншіктің субъектілерінің құқықтарымен (125 бап) салыстыру барысында жақсы байқалады. Меншік иесінің өз мүлік иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы болады.

Интеллектуалдық объектілерге құқықты қолданатын болсақ белгілі бір жағдайлармен ерекшелінеді және жаңаша құқықтармен өтеді. Егер затты меншік иесі немесе белгелі бір адамдар шектелуі көлемде пайдаланатын болса, ол материалдандырылған идеяны, яғни интеллектуалдық меншік құқығының объектілерін иеленетін адамдар тобының пайдалануына мүмкіндік бар [27].

Пайдалану мен оған билік ету құқығында да елеулі айырмашылықтар бар.

Интеллектуалдық меншік объектілерінің айырмашылығы оны иелену құқығы өзінің мәнін жояды. Себебі бір адам жалғыз өзі идеяны иелену мүмкін емес. Егер ол идея ауызша айтылса немесе материалдық сипатта жарық көрсе, онда ол көпшіліктің иеленуінде яғни шексіз адамдар тобының иелігіне жатады. Интеллектуалдық меншіктің объектілеріне билік ету затқа қатысты осы құқықтарын іске асырумен ерекшеленеді.

Затты меншік иесі меншігінен шығара отырып ол оның орынына ақшасын немесе басқа затты алып, сол нақты затты алып, алғашқы нақты затын жоғалтады. Ал интеллектуалдық меншік объектісіне билік етуде меншік иесі осы объектіні пайдалануды өзіне қалдыруға сонымен қатар объектіні сансыз көп сипатта және бірнеше рет басқа тұлғаларға бере алады. Яғни меншік иесі сол объектіге тек қана өзі және шексіз түрде иелене алады.

Интеллектуалдық шығармашылықтың нәтижесіндегі белгілі нақты объектіге айрықша құқығы мен меншік құқығын ажырата білу қажет. ҚР АҚ-ң ерекше бөлімінің 968 бабында бұл құқықтар бір бірінен тәуелсіз өмір сүреді деп бекітіледі.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 14 бабында азаматтық құқық қабілеттілігінің маңызды бөлігінің бірі «...өнертабыстарға, ғылым, әдебиет және өнер шығармаларына, интеллектуалдық меншік құқығы болуға» деп көрсетілген. Сондықтан жоғарыда айтылған пікірлер интеллектуалдық меншік құқығының объектісін: ой-шығармашылық қызметтің нәтижелері және

азаматтық айналысқа қатысушыларды, тауарларды, қызметті дараландыратын құралдарды пайдалану құқығы деп айтуға болады.

1967 жылы 14 шілдеде Стокгольмде қол қойылған интеллектуалдық меншік туралы ұйымды құрушы Конвенцияның 2 бабының 8 тармағында интеллектуалдық меншік объектісінің түсінігі берілген. Оған сәйкес интеллектуалдық меншік әдеби, ғылыми және көркем сурет шығармаларына, артистердің орындаушылық қызметіне, дыбыс жазба және радио-телевизорлық (қойылымдар, азаматтық қызметінің барлық саласындағы өнертабыстар, ғылыми жетістікке қарсы қорғану сондай-ақ, өндірістік, ғылыми әдеби-көркемсурет салаларындағы интеллектуалдық қызметке қатысты барлық құқықтар деп көрсетілген [28].

Берілген анықтама интеллектуалдық меншіктің объектілерінің классификациясын бермейді, бірақ іс жүзінде таралғаны авторлық құқықты қорғалатын шығармаларға және өндірістік меншіктің объектілеріне бөлу болып табылады. Мысалы үшін телевизияның жаңа түрін ойлап тапқан өнертапқыш пен заводтан шығарылған сондай телевизоры бар меншік иесі, басқа адаммен қатынасқа түскенде өз телевизорын билеуге, пайдалануға және билік етуге, ал өнертапқыш ол телевизор шығаруға тиым салуға немесе телевизорды толықтай немесе бөлшектеп шығаруды басқа біреуге беру құқығына ие.

Жоғарыда айтылып өткендей барлық заңгер ғалымдар «интеллектуалдық меншік» терминін қолдануға келісе бермейді, себебі ол термин әдеби немесе ғылыми емес яғни ресми терминге жатпайды деп түсіндіреді. Алайда термин өзінің қамтитын объектілерінің мәнін толық дәрежеде көрсете алады және ол объектілер азаматтық құқықтық қатынастың объектісі болып табылады.

ҚР АҚ 115 бабына сәкес азаматтық құқықтық объектілері мынадай түрлерге бөлінеді мүліктік және мүліктік емес игіліктер мен құқықтар.

Мүліктік игіліктер мен құқықтарға (мүлікке): заттар, ақша, соның ішінде шетел валютасы, құнды қағаздар, жұмыс, қызмет және заң осылардың қатарына шығармашылық-интеллектуалдық қызметтің объектіге айналған нәтижелерін көрсетеді. Фирмалық атаулар, тауарлық белгілер және бұйымды дараландырудың өзге де құралдары мүліктік құқықтар мен басқа да мүлік жатады. Осылардың барлығы өзінің мәні жағынан «интеллектуалдық» меншік терминінің мәні мен мазмұнын ашып көрсетеді. Сонымен бірге интеллектуалдық меншік құқығының конституциялық және субъективтік азаматтық құқығындағы орнын анықтауға да болады.

Халықаралық тәжірибе авторлық құқықпен қорғалынатын шығармаларға әдеби және көркем шығармалар жатады. Мұндай терминология 1971 жылы Бернеде өткен әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Конвенцияда бекітілді және ол қандай тәсілмен қандай нысанада болғандығына қарамастан барлық әдебиет, ғалым, өнер салаларындағы барлық шығармаларды қамтиды [29].

«Өндірістік меншік объектілері» термині Парижде өткен өндірістік меншікті қорғау бойынша Конвенцияда бекітіледі. Бұл Конвенцияда өндірістік меншік кең мағынада түсіндіріліп, сөздің тікелей мағынасындағы тек қана

өндіріс пен саудаға қатысты емес, сондай-ақ ауылшаруашылық өндіріспен кен өндірістеріне, табиғи және өндірістік өнімдерге де қатысты айтылады [30].

Берілген классификацияда адам емес бәсекеге қарсы қорғану және азаматтық құқықтық айналыстың қатысушылары мен жұмыс, қызыметті дараландыру түсігіне осы аталған институттың бірде-бірі кірмейді.

Сондықтан ҚР АҚ ерекше бөлімінің жобасында интеллектуалдық меншік объектілерінің классификациясы былай көрсетілген:

1. Интеллектуалдық қызметтің нәтижелері (ғылыми, әдеби және өнер шығармалары, орындау фонограммалар, тарату ұйымдарының хабарлары, өнертабыс, пайдалы моделдер және өндірістік үлгілер секциялық жетістіктер, ашылмаған ақпараттар, сол сияқты өндірістік құпиялары (нау-хау)).

Азаматтық құқықтың айналысқа түсушілер, тауар, жұмыс немесе қызметті дараландыру құралдары (шығарылған орының фирмалық атаулары).

Жоғарыда көрсетілген объектілерінің тізбесі шектеулі нәтижелері мен азаматтық айналысқа түсушілердің, тауарларды және қызметтерді дараландыру құралдарынан басқа да нәтижелерінің туындауының мүмкіндігін қарастырады.

Мұндай шешім әрине тиімді себебі құқықтық реттеумен қамтылатын ғылымның, техниканың және сауда салаларында жаңа жетістіктері пайда болғанда, ол үшін арнайы нормативтік акт қабылдауы қажет етпейді.

Интеллектуалдық қызыметтің нәтижесіне авторлық және патенттік құқықпен қорғалатын дәстүрлі объектілермен қоса, интеллектуалдық меншіктің дәстүрлі емес объектісі секциялық жетістіктер, ашылған ақпараттар сонымен бірге құпия шығармалар интегралды микросхемалардың топологиясы. Алайда олардың құқықтық режимі, интеллектуалдық меншіктің дәстүрлі объектілерінің құқықтық режимінен өзгешеленеді. Яғни басқа адамдар оны шексіз сипатта иелене алмайды.

Бұл нәтижелерді жасаудың айрықша құқығы олардың өдерінің жасаған объектілеріне жеке мүліктік емес құқығы болып табылады. Сонымен бірге олардың қызметтерін материалдық реттеу де оны жасаушылардың құқығында. Сондай-ақ авторлық және патенттік құқықтың объектілерімен сәйкес келмейтін жаңа шығармалардың нәтижесінің құлдылығы оны жасаушылардың ерекше құқығын тануды қажет етеді. Бұл нәтижелерді арнайы құқықтық қорғауды енгізу оны жасаушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып, техникалық прогрестің дамуына және қоғамның байлығын артуына мүмкіндік туғызады.

Коммерциялық құпияның түсінігі және мәні. Интеллектуалдық қызметтің нәтижелері мүліктік емес игіліктер сияқты ақпараттық ресурстардың белгілі бір түрі есебінде қарастырылуы мүмкін. Алайда бұл ресурстарының өздері творчестволық шығармалар және т.б. интеллектуалдық қызметтің нәтижелерімен бірдей емес және олар ғылыми, техникалық, технологиялық коммерциялық өзгеде көптеген сипатта болады.

Нарықтық экономика көшу сөссіз әртүрлі коммерциялық құрылымдардың арасында бәсекелестіктің күшеюне әкеледі.

Шетелдік тәжірибе былай көрсетеді: кімде-кім өзінің интеллектуалдық меншігінің қауіпсіздігін ойламаса, табыс алу мүмкіндігінің 30% жоғалтады екен [31].

Интеллектуалдық меншікті немесе басқа сөзбен айтқанда ақпаратты тауарлар мен қызмет өндірісінде пайдалануды немесе оны біреуге сатып ақшаға айналдыруға болады. Қазіргі заманда ақпарат тауарлық сипат алуына байланысты шарттық қатынастардың ерекше объектісіне айналды. Сонымен қатар ақпарат интеллектуалдық меншіктің мәнін құрайды. Олай болса «ақпарат» ұғымын қарастырып көрейік.

Информация (Ақпарат) латынның information - танысу, түсіндіру, түсінік сөзінен шыққан философиялық энциклопедияда ақпаратқа мынадай анықтама берген:

- істің жағдайы туралы, 1 мәселе туралы хабарлама жасау;
- табыс алудың нәтижесінде кішірейтіп түсірілетін ақпарат;
- басқарумен тығыз байланысты хабарлама;
- табыстың тірі немесе жансыз процесіндегі кез-келген объектілердің бейнелерін беру.

Ақпаратты мәлімет деп түсінетін алғашқы түсініктер ХХ ғасырдың ортасында ақпарат адамдар арасында адамдар мен техниканың (автомат) техника мен техниканың арасында мәліметтерді бір-біріне беру жануарлар дүниесінің өсімдіктерге беретін белгілерін клетканың клеткаға өзіндік белгілерін беру, организмнің организмге белгі беруін (генетикалық ақпарат) осылардың барлығын қамтитын жалпы ғылыми түсінікке айналды [32].

Есептеуіш техниканың – телекоммуникацияның (байланыс техникасы) және оларды ақпаратты өңдеу үшін кеңінен пайдалану ақпараттық сондық сипатын анықтау қажеттілігін туғызды.

Алғашқыда ақпарат ұғымы туралы әр түрлі теориялар шығып, ол әр түрлі мазмұнымен толықтырыла түсті.

Ақпаратты құқықтық жүйедегі құқықтық қатынастың пәні, мемлекеттер қатынасының пәні, заңды және жеке тұлғалардың арасындағы қатынастың пәні ретінде қарастырғанда оны «мәлімет, хабарлама» деп түсінуіміз керек.

Шындығында ақпаратты жасау, оны тарату, жаңарту, қолдану процестердегі қозғалысын қарастырғанда көптеген қоғамдық қатынастар осы ақпараттардың алмасуы барысында туындайтынын көруге болады.

Ақпаратты, құқықтық қатынастың пәні ретінде қарастырғанда тек нақты ақпаратты айтпаймыз. Ол азаматтың, әкімшілік немесе басқа да қоғамдық айналыста осы ақпаратқа байланысты құқықтық реттелуге жататын қоғамдық қатынастарды айтамыз [33].

Азаматтық айналыста тауар ретінде ақпараттың өзі емес оның материалдық сипаты түрінде айналысқа түседі. Мұнда айта кететін жағдай ақпарат негізінен материалдық құралға жазылып алынады.

Алайда ақпарат кейбір жағдайларда азаматтық құқықтың реттеудің пәні де болып табылады. Бұл жағдайда тауарлық айналыстың объектісі болып нақты ақпараттық материалдық сипаты емес, сол материалда салынатын ақпараттың өзі. Азаматтық тауар айналысының объектісі болып табылатын ақпарат – ол

интеллектуалдық меншікті құрайтын ақпарат, өйткені интеллектуалдық меншіктің негізінде идея, пікір, көзқарас жатады және олардың барлығын бір сөзбен ақпарат деп айтамыз.

Ақпаратты интеллектуалдық меншіктің мәні ретінде екі түрге бөлуге болады:

1) өндірістік (ғылыми –техникалық, техникалық т.б)

2) Коммерциялық (іскерлік, қаржылық, қаржы-кредиттік) ақпараттар.

Ғалымдар ақпаратты өндірістік және коммерциялық ақпарат деп бөлуді ұсынған.

Өндірістік ақпаратты: ғылыми жаңалықтар туралы ақпараттар, ойлап табу мен рәсімдеу сатысындағы патенттер туралы ақпараттар.

- Ғылыми зерттеу, конструкциялық т.б. жұмыстар.

- Қандай да бір құрылыстың электрондық схемасы.

- Электронды-есептегіш машиналарды программдық қамтамасыз ету.

Өндірістік ақпараттық қолдану аумағы өте кең. Өндірістік ақпаратқа: өндірістік тәсілдерді ашу, ойлап табуды, технологияны, дизайнды да жатқызуға болады.

Өндірістік ақпараттардан коммерциялық ақпараттардың айырмашылығы, оның қолдану аумағы біріншіге қарағанда тарлау.

Коммерциялық ақпарат екі сұраққа жауап беруге көмектеседі: ақша алуды қалай жоспарлауға болады және оны қалай алу керек [34].

Оның пәні сол кәсіпорынға тән немесе сол іскер адамға ғана тән заттар, коммерциялық қызметтің жекелеген белгілері, іскерлік байланыстар, шикізат немесе тауар сатып алатын орын, тапсырысшы туралы мәлімет, күтілген табыс және баға белгілеу әдістері. Мұндай ақпаратты иелену фирмаларға бір-бірімен бәсекелестікті жеңуге көмектеседі.

Коммерциялық ақпараттар ретінде мыналарды атауға болады:

- әртүрлі банкілік және қаржылық тауарлар туралы ақпараттар;

- жасалынған контрактілер туралы мәлімет (шарттар, мәмлелер)

немесе оны жасау туралы өтінімдер;

- өнімді өндіру жоспарлары;

- клиенттердің тізімі;

- бәсекелестік қабілеттілік туралы талдау;

- іскерлік хаттар;

- маркетинг туралы іс-әрекеттер жүйесі.

Ақпаратты мазмұны мен белгілеріне қарай саяси, экономикалық, әскери, ғылыми, техникалық деп бөлуге болатын сияқты. Сондай-ақ ақпаратты келесідей белгілері бойынша бөлуге болады: меншіктік құқығына және құпиялылығының дәрежесіне қарай. Ақпараттың меншік иесі болып: мемлекет және оның құрылымы (органдары) жатады. Бұл жағдайда оған мемлекеттік құпия, қызметтік құпия, мемлекетке қатысты басқа да ақпараттар. Олардың қатарында коммерциялық құпия болып табылатын мәліметтер де болуы мүмкін. Олар: кәсіпорын, серіктестік, акционерлік қоғамның меншігі болып табылатын ақпараттар коммерциялық құпияны құрайды.

Мемлекеттің азаматтары олардың құқықтарына (хат жазысу, телефон және телеграфтың әңгімелер құпиясы, дәрігерлік құпия және т.б.) мемлекетпен кепілдік беріледі. Олардың жеке құпиясы – олардың жеке ісі болып табылады [35].

Құпияның дәрежесіне қарай ақпараттың классификациясын белгілі бір нақты түрге бөлмеу абстрактылы болып көрінер еді. Ол меншік иесі үшін маңыздылық дәрежесіне қарай бөлуге мүмкіншілік береді. Барлық ақпараттарды құпиялық дәрежесіне қарай 5 сатыға бөлуге болады: өте маңыздылық (аса маңызды); қатаң құпиялылығы (катаң құпия); құпия (конфиденциалды); қызмет үшін пайдалануға арналған ақпарат (басылым үшін емес); құпия емес ақпарат (ашық ақпарат). Мұнда айтылып кететін бір нәрсе ақпараттың құпиялылығы оның иесімен анықталады, яғни оны қорғаудың дәрежесі жоғары болған сайын, оның бағасы да қымбат бола түседі және ол ақпаратпен танысқан тұлғалар саны да азаяды, шектеледі.

Ақпаратты ұзақ мерзімге сақтауға болатын немесе бір орнынан екінші орынға өзгертуге болатын материалдық объекті тұрғысынан да қарастыруға болады. Материалдық объектілер сонымен бірге ақпарат өзінің бейнесін таңбалар, образдар, сигналдар, техникалық шешім және процестер түрінде көрсететін физикалық аймақты да ақпараттар тасушылар деп айтуға болады [36].

Құпия және басқа да құпия болып табылмайтын ақпараттарда жазу үшін бір құралды пайдаланады. Негізінде құпия және конфиденциалды ақпараттар жазылған құралды меншік иесі қорғайды. Бұл меншік иесінің қарсыластары немесе басқа тұлға заңсыз түрде осы ақпаратты алса, онда ақпарат жазылған құрал құпия ақпараттың көзі болуы мүмкін жағдайда туындайды. Өйткені қарсыласы одан қорғалып отырған құпия ақпаратты біліп алуы мүмкін [37].

Жоғарыда айтылып кеткендей нарықтық қатынас жағдайында, коммерциялық кәсіпорынның экономикалық қызметінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, өндірістік қажылық коммерциялық және т.б. ақпараттарды сақтау өте қажет.

Бұрын біздің елімізде меншіктік қоғамдық нысаны өмір сүрген кезде, онымен тек қана мемлекет айналысатын, ал қазір – ол әрбір кәсіпкерлердің, фирманың өз ісі.

Қазақстанда, басқа да ТМД елдерінде коммерциялық және өндірістік ақпаратты қорғау материалдық құқық, патенттік құқық сияқты құқықтық институтпен қорғалады. Бұл дәстүрлі әдісі болып табылады. Осы әдістерден басқа да дәстүрлі емес әдістері: М: коммерциялық құпия, банкілік құпия, т.б. өмір сүреді.

Коммерциялық және өндірістік құпияны қорғауды қамтамасыз ету үшін:

1) ақпараттың түрі және потенциалдық бағасын анықтау. Себебі ақпараттың құнын анықтау ең бірінші өте маңызды құпиялардың қауіпсіздігін ойлауға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге мынаны анықтауымыз керек: қандай ақпараттар қорғауды қажет етеді, ол кімді қызықтыруы мүмкін, ақпараттың қандай саласында маңызды. Оны қорғау қаншаға тұрады. Ақпаратты қорғауға бағытталған

шаралардың қажеттілігін анықтау үшін маңызды фактор болып бәсекелесі үшін ол ақпараттың потенциалдық құндылығы болып табылады.

Ол ақпаратты қандай да бір жолмен алу тәуекелін жоюға міндетті.

Бұл жерде ақпаратты қорғау, күзету туралы айтқанда, ақпараттың ашық және оны білуге белгілі бір шектеу қойылатын ақпаратқа бөлінетіндігін атап кетуіміз қажет [38].

Ашық ақпаратқа: шығармашылық процесінде жасалған ақпараттар (ғылыми, мәдени шығармалар, ашық патенттер және авторлық күәліктер), ресми құжаттар, т.б. білуге шек қойылмаған басқа да ақпараттар.

Шектеуші ақпараттарға А.А. Шиверский ақпараттың екі категориясын жатқызады.

- Интеллектуалдық меншіктің объектісі ретінде ішкі мемлекеттік немесе халықаралық келісімдермен қорғалатын патенттелген ақпараттар.

- Меншік иесімен «жабылған» мемлекеттік коммерциялық т.б. қорғалатын құпияны қорғау механизмінің көмегімен қозғалатын ақпарат.

Бұл жұмыстың негізгі мәселесі коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты қорғау болы табылады. Осы жерде айтып кететін жайт: «коммерциялық құпия» түсінігі екіжақтылық табиғатқа ие.

Бір жағынан коммерциялық құпия – меншік иесінің осы ақпаратты құнды (потенциалдық немесе нақты) болуына байланысты оны қорғау шараларын жүзеге асыруға мәжбүр ететін ақпараттар (өндірістік немесе коммерциялық). Екінші жағынан коммерциялық құпия-ақпаратты қорғаудың дәстүрлі емес тәсілдерінің бірі ретінде түсіндіріледі.

Ақпаратты қорғау тәсілі ретіндегі коммерциялық құпия туралы айтпастан бұрын, алдымен «құпия» деген ұғымды құпия ашылмаған әлі танылмаған деген мағына береді. Мысалға мынадай ұғымда «табиғаттың сыры», «жаратылыстың құпиясы», т.б. қолданылады. Сол арқылы ол адамхаттың ақыл-ойының әлі жетпеген құбылыстарын білдіреді.

Мемлекеттік билік және басқару органдарына қатысты қолданғанда құпия деп басқалардан жасырылған тек қана белгілі бір топқа белгілі бір мәліметтер түсініледі. Басқаша айтқанда басқаларға жария етуге болмайтын және құпияны құрайтын мәліметтер. Осылай құпияны субъективтік категория ретінде белгілі-бір субъектінің басқалардан жасыруды қажет деп табатын мәлімет деп қарастыруға болады. (Кең мағынасында). Бұл ұғымды қолданудың негізгі бағыты мемлекеттік белгілі-бір мәліметтерді құпияландыру, бәсекелестерінен, потенциалдық қарсыластарынан жасыру оған саласында маңызды мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мұндай құпиялардың түрлеріне өндірістік мәселені және өнімді тиімді өткізу мәселесін ұйымды шешуге көмектестік мәліметтерді фирманың, кәсіпорындардың құпияландыруы жатады [39].

Коммерциялық құпия біздің заңымызда жаңа ұғым. Алғаш рет бұл термин КСРО-ның кәсіпорындары туралы заңды айтылады. Онда коммерциялық құпия деп, - өндіріспен байланысты технологиялық атқарумен, басқарушы, қаржымен және кәсіпорынның қызыметімен байланысты т.б. мемлекеттік құпия болып табылмайтын және оның жариялануы (беру, айту) сол кәсіпорынның мүддесіне зиян келтіретін ақпаратты немесе мәліметтерді айтқан.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексне коммерциялық құпияны – «үшінші жаққа белгісіздігінің нәтижесінде нақты және потенциалды коммерциялық құнды болып табылып, оған заң негізінде ешқандай еркін танысуға болмайды және ол ақпаратты иеленші оның құпиялығын қорғау үшін шаралар қолданылатын ақпарат ретінде анықталған. Коммерциялық құпияның интеллектуалдық меншік объектілерінің бірі ретінде бірқатар ерекшеліктерін атап өту қажет.

Ең алдымен оның негізінде белгілі бір тұлғаның кейбір білімінің жиынтығына нақты билігінің жатқандығын атап өту керек.

Әрине, ақпарат нақты біреудің шексіз құқығының объектісі бола алама? Деген заңды сұрақ туады. Бір қарағанда ақпараттың өзінің табиғатына қарағанда олай болуы мүмкін емес. Мысалы: білім, егерде оған еркін мүмкіндік болатын болса бір ғана тұлғаның ғана билігінде болмас еді және оны таратқан сәттен бастап ол жалпы жетістікке айналады [40]. Бірақ егер заң ақпаратты иеленуші тұлғаның құпияларын сақтау құқығын бекітсе, сонымен бірге үшінші бір тұлғадан, ол ақпараттарды заңсыз иеленуден бастартуды талап ететеін болса онда ол тұлғаның сол ақпаратқа субъективтік құқығы оның нақты билігін көрсетеді.

Коммерциялық құпияның маңызды ерекшелігінің бірі оның интеллектуалдық меншік объектісінің ішінде әмбебаптық сипаты болуы. Осы ерекшелік коммерциялық құпия түсінігін өндірістік, техникалық ақпараттармен, басқарумен, қаржымен және кәсіпкердің басқада қызметінен байланысты әртүрлі мәліметтерді жатқызуға болатының білдіреді.

Коммерциялық құпияның келесі интеллектуалдық меншіктерінің ішінде ерекше көрсететін арнайы қасиеті немесе белгісі, оны қорғау мерзімінің шексіздігінде. Ол дегеніміз патенттік қорғаудың мерзіміне келіспеген кәсіпкердің ақпараттарға нақты билігінің сақталғандығына дейін коммерциялық құпия құқығына ие болады.

Мұнда коммерциялық құпияның қорғану қабілеттілігін ресми түрде тану, мемлекеттік тіркеу немесе басқада ресмилікті, сондай-ақ мемлекеттік алым төлеу талаптары қойылмайтындығын айтып кету керек.

Ол құпия ақпараттың таралуының жаңа қоналдарының болуынан сақтайды. Алайда кәсіпкер қандайда бір ақпараттың нақты иесі, кезкелген ақпаратқа коммерциялық құпия мәртебесін беруге құқылы деген сөз емес. Кәсіпкер қоғамдағы құқықтық қатынастың субъектісі болғандықтан, мемлекеттік кәсіпкердің қызыметіне бақылау жасауға құқылы, салықты уақытында төлеуді қадағалауға, оның қызметінің қоршаған ортаға әсерін бағалауға т.б құқылы. Сондықтан ақпаратты құқықтық қорғау үшін бірқатар талаптар мен критерилер заңмен бекітілген жоғарыда айтылып өткендей ҚР Азаматтық Кодексі ақпаратқа төмендегідей негізгі талаптар қойған.

- Үшінші жаққа ақпараттың нақты немесе потенциалды коммерциялық құны болуы.

- Онымен еркін танысуға болмауы.

- Ақпаратты иеленуші оның құпиялығын сақтауға шара қолдануы.

Осындай талаптарға сәйкес ақпараттың үшінші жаққа белгісіз болуына байланысты оның нақты немесе потенциалды коммерциялық құнын анықтап А.П. Сергеев ақпараттаң құндылығын келесідей тәртіппен анықтайды.

«Коммерциялық құпияны құрайтын мәліметтердің қатарынан айналадағылардың ешқандай қызығушылығын туғызбайтын, үшінші жақтың өз мақсаттарына жетуге қолданбайтын және оны сатуға ұсынғанда ешкімнің сатып алмайтын мәліметтері алынып тасталады» [41].

Ақпараттың құндылығы туралы 1979 ж АҚШ-тың коммерциялық құпия туралы актысында басқаша түсінік беріледі. Онда «Ақпарат, өзінің жалпылық сипаты болмауына немесе коммерциялық мақсаттарға қолдануға болатын, бірақ адамдардың барлығына онымен еркін танысу» мүмкіндігінің болмауына байланысты өзіндік жеке экономикалық бағасына ие болады [42].

Заңда ақпараттың нақты құндылығы мен бірге «потенциалдық» құндылық түсінілігі бекітілген. Потенциалдық ұғымы – жеке адамның, мемлекеттің белгілі бір саладағы белгілі мақсатқа жетудегі қандайда бір мәселені шешудегі қолданылатын негіздері, құралы, қоры немесе мүмкіндігін білдіреді. Салыстырмалы түрде потенциалдық құндылықты болашақта табыс алу мүмкіншілігі деп түсіну керек. Тиісінше болашақта оның үшінші жаққа белгісіз болу күшіне сәйкес, бәсекелесінен басымдылыққа ие болуға көмектесетін ақпарат ғана потенциалдық құнды болып табылады.

Бұл жағдайда үшінші жақ деп осы мәліметке коммерциалдық тұрғыда мүделі болған тұлғаны айтамыз. Олар коммерциялық құпияны минимум бәсекелесе басқа кәсіпкерлер оның өнімін тұтынушылар. Осы ақпараттарды құпия түрде сақтауға міндетті лауазымды тұлға және ұйымның органдарының басқа қызметкеріне өзінің қызмет міндеттерін атқарып жүрген кезде белгілі болуы, ақпараттық коммерциялық құпия деп саналуына кедергі келтірмейді.

Коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарға келесі бір талап заң жүзінде негізінде онымен еркін танысу мүмкіндігінің болмауы. Егер талаптарға сәйкес келетін ақпараттарды кезкелген мүделі тұлға заң жүзінде алса. Мысалы: ашық түрдегі мәліметтерді оқу жолымен немесе шығармашылық өнімдердің үлгілерін талдау жасау арқылы немесе басылымдардан танысу арқылы алса, онда ол коммерциялық құпия болып есептелінбейді.

Сондай-ақ ақпаратты иеленуші оның құпиялылығын қорғауға шара қолдануы қажет. Оған: үшінші жақтың ақпаратпен заңсыз еркін таласуына жол бермеуге бағытталған техникалық ұйымдастырушылық және юрисдинциялық сипаттағы әр түрлі материалды жатқызуға болады. Сонымен бірге иеленушіге оны барлық құралдарды қолдануды қажет етпейді. Оның нақты іс әрекетінен белгілі бір мәліметті айналадағылардан құпия ұқстайтындығын байқауы ғана маңызды.

Тек осы талаптарға сәйкес келгенде ғана ақпаратты коммерциялық құпия қатарына жатқызуға болады. Алайда коммерциялық құпия түсінігі, бір жағынан коммерциялық құпия қатарына жатқызуға болмайтын мәліметтердің белгілі бір түрін көрсетіп береді. Оған жататында мемлекеттік статистикалық есеп беруге байланысты және мемлекеттік бақылау объектілері болып табылатын шаруашылық субъектілерінің қызметіне байланысты мәліметтер жалақының,

контракт бойынша сыйақының, авторлық гонорар, дивиденттер, мүліктегі үлесті табыс, кірістердің дұрыс есептелуін тексеруге мүмкіндік беретін мәліметтер.

Мемлекеттік статистикалық есептеу тәртібіне сәйкес жариялауға жататын кәсіпкерлік қызметтің жылдық баланстың нәтижесі, сальдо баланс, қаржылық қор суммасы, кредиторлық және дебиторлық қарыз соммасы, кірістер мен шығындардың есеп сальдосы, мемлекеттік статистикалық есептеу тәртібіне сәйкес жариялауға жататын мәліметтер, яғни мемлекеттік реестрде тұратын мәліметтер.

Коммерциялық құпиядан басқа да құпиялар сақталатын мәліметтер бар. Сондықтан да құпияның басқа да түрлері болады: мемлекеттік, әскери, медициналық, нотариалдық, адвокаттық, банкілік құпия, бала асырап алу құпиясы, тергеу құпиясы т.б. аталған құпияның әрбір түрімен қатынас белгілі мәліметтерді құпия сақтау құқығы мен иесінің санкциясынсыз таратқан тұлғаға белгілі бір жауапкершіліктің туындауын бекітетін арнайы заңдармен реттеледі.

Коммерциялық құпияның барлығынан ерекшелігі оны құрайтын мәліметтер кәсіпкердің коммерциялық қызметімен байланысты болуы және коммерциялық құндылыққа ие болуында. Егер басқа Батыс заңдарына көңіл бөлсек онда, көпшілігінде бұл түсінік «trade secrets» немесе сауда құпиясы деп аталады. Бұл оның нақты көрінісінің мәнін білдіретін түсінік. Сондықтан да коммерциялық құпия, нау-хау, сауда құпиясы, өндірістік құпияларды құрайды. Яғни коммерциялық құпияда, өндірістік құпияда және ноу-хау бір жалпы ұғым - ашылмаған ақпарат ұғымына біріктіріледі.

ҚР Азаматтық Кодексінде (жалпы бөлімі) осылай бекітілді. ҚР Азаматтық Кодексінде интеллектуалдық меншікті қорғау тәсілі ретінде немесе жеке ақпарат ретіндегі коммерциялық құқықтық мәнін ашып көрсету үшін оны белгілі бір дәрежеде патенттік авторлық құқылығымен салыстыру қажет.

1992 ж. 24 шілдедегі ҚР-нің патенттеу заңына сәйкес, өнертабысты және өндірістік үлгіні, пайдалы үлгіге құқықтар патентпен қорғалады. Патент өнертабыс иесіне өнертабысты қолдануға белгілі бір уақытта иеленуге яғни, оны басқа тұлғалардың қолдануынан (өндірі, шығару) қорғауға береді [43].

Патенттеуге жататын өнертабыстарға талаптар қойылады, яғни патенттеу заңдарына байланысты патент тек қана жаңа, пайдалы жаңалықтарға беріледі. Ал коммерциялық құпия кез-келген ақпарат бола алады. Тек қана оның пайдалы болуы, коммерциялық құнды құпия талаптарына сәйкес келуі қажет.

Патенттеу тәртібі мен мәліметтерді коммерциялық құпия деп тану тәртібінде де өзгешеліктер бар. Патенттеуде біріншіден өнертабыс туралы мәліметтерді дәл анықтапалу керек, ал коммерциялық құпияда белгілі бір мәліметтің көлемін болжайды. Екіншіден патенттеу кезіндегі қажетті талаптардың бірі - тапсырма бойынша мәліметтердің жариялануы керек (патент туралы заң 22 бап 7 б). Ал коммерциялық құпия мәліметті кез-келген формада таратуға шек қояды және бақыланады.

Үшіншіден өнертабысқа патент - 20 жылға беріледі, ал коммерциялық құпия іс жүзінде мерзімі жағынан шектелмейді. Сонымен бірге ол ақпаратты тек қана өзінің жасықсыз бәсекелестерінен ғана қорғайды, яғни егер де құпия ақпаратты

өнімді зерттеу жолымен немесе тәуелсіз түрде алатын болса, онда ақпарат иесінің манаполиялық құқығын жоққа шығармайды.

Ал патент, патент иесінің барлық жағдайда айырықша құқығын көрсетеді. Сонымен коммерциялық құпия мен патент өз мәні бойынша мемлекетпен қорғалатын жағынан, айырықша құқыққа ие болу жағынан ұқсас. Алайда бұл ақпаратты қорғау тәсілдерінің өзара айырмашылықтары заңда бекітілгендей, сақтау кезінде ақпаратты немесе оның қандайда бір бөлігінің жария болу мүмкіндігінің болуынан ақпараттың коммерциялық құпиялық қасиетінің төмендеуіне әкеліп соқтыратын патентті беру тәртібінен көрінеді.

Енді коммерциялық құпияның авторлық құқықтан айырмашылығын қарастырамыз. Алдымен «авторлық құқық жеке идеяларға, жүйелерге, әдістерге, процестерге жеке өзіне қолданылмайды Авторлық құқық идеяның өзін емес тек қана идея түрінде көрінетін белгілі бір қырынан қорғайды» [44].

Ал коммерциялық құпия тек қана мазмұнына қатысты. Бұдан басқа авторлық құқықтың объектісі үшінші жаққа таратылған, яғни халыққа таратылған (жарияланған, жарыққа шыққан көпшілік алдында орындалған, көпшілікке көрсетілген) және бұл сол бойда орындалатын құқықтың түрі.

Коммерциялық құпия ақпараттарды пайдаланудың кез-келген уақытында, кезеңінде жария етуге тиым салады. Бұл жерде авторлық құқықты жеке ақпаратты қорғау үшін қолдану мәселесі туындауы заңды. Оған екі себеп болуы мүмкін: біріншіден авторлық құқық ақпаратты көшіріп алудан қорғайды.

Екіншіден іс жүзінде авторлық құқық ұсақ және ішінара ұрланған ақпараттарға да қолданылады. Сонымен коммерциялық құпия патент пен авторлық құқыққа қарағанда, ақпараттарды қорғауды өте пайдалы және тиімді нысаны екендігін көруге болады. Сондықтан да ол іскерлік әлемде көп таралған.

Коммерциялық құпия кәсіпкерлік қызмет саласында жиі қолданылады. Осыдан коммерциялық құпия құқығының субъектісі осы қызметпен айналысатын тұлға деп тұжырым жасауға болады. Коммерциялық қызметпен айналысатын тұлғаның барлығына заңмен коммерциялық құпияны иеленуге құқық береді.

Қазақстан Республикасында коммерциялық құпияны ерекше құқықтық қорғауды енгізу бизнес жүргізудің әдістері мен жаңа технологияны енгізу, ойлап табу құралдарына барлық күші мен уақытын жіберетін тауар айналысының қатысушыларының заңды мүдделерін қорғау қажеттілігінен туындайды. Өйткені құқық қорғаудың әдеттегі формаларының көмегі мен барлық жағдайда қорғала бермейді. «Коммерциялық құпия» түсінігі біздің мемлекетімізде ең алғаш рет нарықтық қатынастың даму процесінен пайда болды және алғаш рет 1992 ж 4 шілдеде «жеке кәсіпкерлікті қолдау және қорғау туралы» заңында аталынды [45]. Осы заңның 21 бабының 1 бөлімінде коммерциялық құпияның анықтамасы былай берілген. Бүгінгі күнде осы заңның күші жойылған. Коммерциялық құпияның құқықтық жағдайы, оның «Жеке кәсіпкерлік туралы» ҚР заңымен анықталған [46].

Мемлекеттік құпия болып табылмайтын өндіріс пен техниканың ақпараттарын басқару, қаржыландыру т.б шаруашылық субъектілерінің басқа

да қызметтері мен байланысыты және оның жариялануы оның мүдесіне зиян келтіретін мәліметтер. Заңға сәйкес коммерциялық құпия деп мемлекеттік құпия болып табылмайтын мәлімет. Бұл дұрыс, себебі мемлекеттік құпия болып табылатын мәліметтердің қорғалуының құқықтық режимі жария құқық нормаларымен соның ішінде ҚР «мемлекеттік құпия туралы» заңымен реттеледі [47].

Коммерциялық құпияға кәсіпкерлік қызметтің субъектілердің коммерциялық құпиясын құрайтын ақпараттар жатады. Сонымен бірге коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат қызметтік құпияға айналып оны жариялаған қызметкер жауапкершілікке тартылады. Заңда мемлекеттік органдарда тіркеу, танысу, бақылау функциясын жүзеге асырған кездегі өкілеттіліктерінің шегін нақтылап көрсеткен.

Құқық қорғау органдары коммерциялық құпияны құрайтын мәліметтер мен танысуға прокурордың санкциясының негізінде, тергеу органдарының қылмыстық іс қорғау туралы қаулысының, судьясының қаулысының негізінде ғана құқылы. Құқық қорғау органдарының жедел іздестіру, алдын ала тергеу, анықтама жүргізу немесе сот өндірісі кезінде пайдаланатын коммерциялық құпияға байланысты материалдары жариялануға жатпайды, яғни олар қызметтік құпияны құрайды.

Заңға сәйкес, коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттардың құрамы мен көлемі, ҚР Азаматтық Кодексі 120 бабының және басқа да нормативтік актілерінің талабын сақтай отырып кәсіпкердің өзімен анықталады. Одан басқа коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратқа ҚР-нің «жеке кәсіпкерлікті қолдау және қорғау туралы» заңында коммерциялық құпияның қатарына жатпайтын мәліметтердің тізімін белгілейді.

Заңдылықты сақтау қоғаммен азаматтың қорғанысы мен қауіпсіздік сақтау экологиялық санитарлық өртке қарсы нормалар сияқты мемлекеттің айырықша қызметіне жататын мәселелер бойынша мәліметтерді жасыруды болғызбау үшін ҚР-нің өкіметі коммерциялық құпияның қатарына жатпайтын мәліметтер мен қызметтердің тізімін белгілеп береді. Алайда қазіргі кезде мұндай мәліметтер тізімі үкіметпен анықталмаған осы жерде коммерциялық құпия институты кең таралған шет елдердегі коммерциялық құпияны құқықтық реттеудің ерекшелігін атап өткізуіміз қажет.

Коммерциялық құпияның құқықтық реттеу екі әдіспен іске асуы мүмкін. Заңды және жеке тұлғаның кәсіпкерлік және шаруашылық қызметінің реттейтін арнайы нормативтік актілерде коммерциялық құпияны бекіту немесе заңды және жеке тұлғаны коммерциялық құпияның пайда болуынан бастаған басқа қатынастарды реттеуші жеке заң қабылдау.

ҚР-нің заңына талдау жасай отырып, біздің елімізде коммерциялық құпияның құқықтық жағдайын реттеуші жеке нормативтік акт жоқ деген тұжырымға келеміз, яғни коммерциялық құпияның құқықтық негізі әртүрлі нормативтік актілерде бекітілген. Мысалы: ҚР-нің акционерлік қоғам туралы заңында құрылтай шартында берілген мәліметтердің барлығы егер шартта өзгеше көзделінбесе коммерциялық құпия деп есептеледі - деген норма көрсетіледі [48]. Мұндай нормалар ҚР-нің 1998 ж. 22 сәуірдегі шектеулі және

қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы заңның 14 бабының 4 тармағында «егер құрылтай шартында өзгеше көзделінбесе шектеулі жауапкершілігі бар серіктестіктердің құрылтай шарты коммерциялық құпия болып табылатын құжаттардың құрамына жатады» - деп көрсетіледі [49]. Яғни заңнан көргеніміздей бұл баптың нормалары құрылтайшылар арасындағы шарттарда өзгеше көзделінбеген жағдайда ғана күшіне енеді.

Бұл ақпаратқа коммерциялық құпия мәртебесін беру, бермеу мәселесін құрылтайшылардың құқығына бергендігін көрсетеді. Әрине осы жерде құнды ақпарат коммерциялық құпияға қалай айналады деген сұрақ туады. Мұндай сұрақтың жауабы заңда бекітілмеген яғни ақпаратты коммерциялық құпия дәрежесіне көтеру қалай жүреді қандай тәртіппен деген мәселелер ешқандай нормативтік актімен реттелінбеген. Тек қана осы заңның негізінде ақпаратқа коммерциялық мәртебесін беру құқығы оның иесінде болады немесе бұл берілген құқықты ешкім бұза алмайды. Алайда ақпараттың иесі кейбір заңда көрсетілген жағдайда коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарды мемлекетке көрсету керек.

Мысалы: Акционерлік қоғам туралы заңның 88 бабының 1 бөлігінде акционерлік қоғам өзінің акционерлеріне құжаттармен еркін танысуға жағдай жасайды. Сонымен бірге қоғамның коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттары және құпиялылық сипатындағы ақпараттарды беруге шек қойылады деп көрсетеді.

Сонымен бірге бұл жерде көптеген шешілмеген мәселелер бар. Олар: ақпараттарды беруге кім шек қояды, ондағы тікелей міндеттілік кімде? Бұл сұрақтардың жауабы заңда қарастырылмаған. Бұл бір жағынан заңды да , өйткені нарық жағдайындағы коммерциялық құпияны қорғауға оның құпиялылығы белгілі бір табыс әкелетін сол ақпараттың иесі мүдделі болады. Бұл жағдайда мемлекет ғана емес ақпаратты коммерциялық құпия рыногына шығару мен азаматтық ақпаратқа деген құқықтары мен босандықтарын бұзылмауына қадағалау жүргізеді.

Коммерциялық құпияда азаматтық ақпаратқа құқықтарымен бостандықтарын қорғау ҚР Өкіметінің жыл сайын белгілейтін коммерциялық құпия емес ақпараттар құрамына жататын ақпараттардың тізімінде көрсетілген.

Коммерциялық құпия ақпараттар мемлекетпен тексеріледі. Мемлекеттік органдардың бұл міндеті заңмен қатал реттелген. Коммерциялық құпияны құрайтын мәліметтерді жария ету жауапкершілігі ҚР-ның қылмыстық кодесімен, және салық кодексімен қарастырылады. Әрине, коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты қорғау меншік иесінің өз міндеті. Алайда ҚР коммерциялық құпияның құқықтық жағдайының жалпы ережелері мемлекетпен анықталады.

Мысалы: мәліметтерге коммерциялық құпия мәртебесін беру, коммерциялық құпия бола алмайтын мәліметтердің тізімін беру, ақпараттарды азаматтық құқықтың объектісі ретінде қарау. Бұл жерде айта кететін жайт Ресей ақпараттары азаматтық құқықтың объектісі деп қарастыруды ертеден-ақ бастаған. Мысалы: РФ ақпарат және ақпараттау мен ақпараттарды қорғау туралы 1995 ж 20 ақпандағы заңында РСФСР-дің 1991 ж. 5 желтоқсанындағы

өкіметтің бекіткен «коммерциялық құпияны құрамайтын мәліметтердің тізімі» [50] бекіту туралы қаулысы. Осыдан көретініміз РФ-да бізден қарағанда өндіріс қарқынды дамып келе жатқандығы.

Әрине, өндірістің дамуы мен қатар технология дамиды және кәсіпкерлік дамып, коммерциялық құпия күнделікті құбылысқа айналып оны заңмен жүйелі түрде реттеу мәселесі туындайды. Сондықтанда біз үшін қазіргі күнгі коммерциялық құпия туралы заңның жобасын жасау мен талдау мәселесі өте қажет. Ол заң коммерциялық құпияны иеленудегі заңды және жеке тұлғалардың арасындағы қатынастарды реттеуі тиіс.

Коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарды қорғау түсінігі. Жоғарыда қорғаудың объектісін анықтау мәселесі қарастырылды. Қорғаудың объектісі болып коммерциялық құпияны құрайтын ашылмаған ақпараттар болып табылады. Қорғалатын ақпараттардың бұл түрінің өзінің қорғауының арнайы белгілері мен қатар жалпы белгілері де бар. Олар:

- ақпаратты қорғауды ұйымдастыру мен ақпараттық иесі немесе өкілдік берген тұлға жүзеге асырады.
- меншік иесі ақпаратты қорғай отырып оның мүддесіне заңсыз зиян келтіруді болғызбайды.
- ақпаратты қорғау, қорғалатын ақпараттармен еркін танысуға тиым салынатын оны құпиялықтарын сақтау шаралары жүйелі түрде қарастырады.

Осылай ақпараттарды қорғау – меншік иесінің ақпараттарын иелеу, пайдалану меншіктеу құқықтарын қорғауға бағытталған, оның жариялануына заңсыз, секциясыз, құпияландырылған ақпараттармен еркін танысуға тиым салатын жүйелі шаралардың жиынтығы коммерциялық құпия деп аталатын [51], қорғалынатын ақпарат - ғылыми-өндірістік, басқарушылылардың және т.б. қызметшілерге маңызды болып табылады. Сондықтанда қорғалатын ақпарат сейфтар мен басқа да сақтау орындарға сақталынады және ол үздіксіз қорғалынып тұрады. Ол ақпараттар барлық уақытта қолданылып, ескірген ақпараттар жаңартылып отырады.

Ақпарат жалпыға белгілі болып кетпеу үшін, ақпарат иесі оны қорғаудың арнайы белгілерінің арнайы тәртібін белгілейді оның айналыс аумағын шектейді. Яғни құпия ақпараттандырудың айналысын арнайы шектелген және барлық уақытта қадағаланатын режимі белгіленеді.

Құпияландырылған ақпараттың режимді аумақтан шығып кетуі, оны қорғалынып отырған басқа тұлғалардың онымен танысуы қауіп туғызады.

Қазіргі таңда ақпаратты қорғаудың алдында көптеген міндеттер тұр. Олар: ақпараттық жариялануы оны өзгерту, қолдан жасау, бүлдіру сияқты т.б. ақпараттарда және ақпараттың қызметіне кедергі келтіруге қамтамасыз ету.

Осыған сәйкес, ақпаратты қорғау ақпараттың қауіпсіздігін сақтау деп түсінуге болады. Сонымен ақпаратты қорғау – ақпараттың меншік иесінің немесе өкілетті тұлғаның

- ақпаратты құпияландыру
- қорғалатын ақпаратқа өз иесінің иеленуін пайдалануын, билік ету құқығын қамтамасыз ету
- ақпараттың жоғалуы мен жариялануын болғызбау

- қозғалатын ақпараттардың толықтығын, дұрыстығын нақтылығын сақтау
- қорғалатын ақпараттың заңы және басқа да нормативтік актілермен бекітілген құпиялығын немесе құпиясын сақтау бойынша қызметтері болып табылады.

Ақпараттарды қорғаудың ең негізгі белгісі болып, коммерциялық ақпараттарды құпияландыру. Мұндағы ескертетін жайт, әрбір кәсіпорын бұл мәселені заңға сәйкес, мүмкіндігіне сәйкес, жеке дара өздері шешеді. Алайда қазіргі кездегі тәжірибеде, өздернің коммерциялық ақпараттарын құпияландыру мәселелерін шешуге кез-келген кәсіпорында тиімді жалпы ұғымдар қалыптасқан олар:

- 1) Кәсіпорының басшыларының біреуіне, қауіпсіздік қызметіне байланысты осы жұмыстарды ұйымдастырып, іске асыру жауапкершілігі жүктеледі.

- 2) Квалификацияланған мамандар арасынан сараптамалық қызыметерін атқаратын комиссия құрылады.

- 3) Кәсіпорынның коммерциялық құпиясын құрайтын мәліметтер тізімінің жобасы жасалады.

- 4) Осыған байланысты ұсыныстар талқыланып мәселенің тізімінің соңғы варианты дайындалады.

- 5) Тізім кәсіпорынның басшысымен бекітіледі.

Дайындалған және бекітілген тізімді, коммерциялық ақпараттың құпиялылық дәрежесі құпияландыру мерзімін және ақпараттық құпиялылығын көрсететін талаптар көрсетілуі қажет. Тізімге мәліметтерді шешкен кезде, ақпаратты таңдау да кейбір файлдар есепке алынуы керек. Ақпаратты құпияландыру кәсіпорын үшін барлық уақытта белгілі бір жағымсыз сауалдарды туғызады.

Құпия ақпараттарды қолдануға шексіз қоюлуына байланысты шығын, т.б. қорғалуды қажет ететін кез-кеген ақпарат, егер де ақпаратты қорғау тәртібін белгілейтін әрекеттер жыйынтығына қойылатын талаптар орындалса, құпия сақталынады. Коммерциялық құпияны қорғау шараларының құнына байланысты.

Құпия ақпараттарды басқа тұлғаның еркін танысуына мүмкіндік берілменсен, қорғау жүйесі қалыптасуы тиіс. Тиімді қорғауды ұйымдатыру үшін келесідегідей мақсатарға жетіге мүмкіндік беретін бағдарлама жасалуы керек.

Олар:

- 1) Коммерциялық құпияны құрайтын мәліметтердің белгілі салада айналысын қамтамасыз ету.

- 2) Кез-келген коммерциялық ақпараттардың ұрлануын жариялануын, бүлінуін бағалау.

- 3) Кәсіпорының коммерциялық құпиясын заңсыз түрде иеленуге тоқталу жағдайында өзінің құқықтарын заңды түрде қорғау және бұзушылықты жазалау үшін, құпияны қорғау түсінігін бір-бірімен шатастыруға болмайды.

Коммерциялық құпияны қорғаудың юридикалық түсінігі мен құқықты қорғау түсінігін бір-бірімен шатастыруға болмайды. Құқықты қорғау түсінігі,

өкілетті тұлғаның мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған кез-келген шараны қамтитын кең түсінік.

Қарастырылып отырған қорғау саласындағы шаралар деп мыналар айтылады: контрагент пен қызметкердің арасындағы шартта коммерциялық құпияны сақтау міндеттемелерінің көрінісі, мәліметтің құпиялығын сақтау бойынша қажетті және техникалық шараларын қабылдау т.б.

Қорғау шаралары тек қана коммерциялық құпияға құқығы бұзылғанда немесе оның бұзылуына нақты қауіп төнсе ғана қолданылады [52].

Қазіргі заңдар бойынша коммерциялық құпияға құқығын бұзушылық деп үшінші жақты оған бұрын белгісіз және коммерциялық қатынаста болған болып табылатын ақпаратты заңсыз әрекеттер арқылы иеленуі, алуын айтамаз.

Осыған байланысты ақпараттың иесіне, бұл ақпараттың заңмен бекітілген барлық критерилерге сәйкес қорғалатын ғана дәлелдеу міндеті жатады, сондай-ақ сол нақты тұлға ақпаратты заңсыз құралдармен алғандығын да дәлелдеуі қажет. Егерде ақпарат иесі оны дәлелдей алмайтын болса, онда оның құқығы қорғалынбайды. Сондықтан кәсіпорындар коммерциялық құпияны қорғаудың жүйесін жасау қажет. Мұндай жүйе шартты түрде үш элементтен тұрады.

Олар:

- мұндай құпияны қорғау бойынша кәсіпорынның қызыметін құқықтық қамтамасыз ету.

- ұйымдастырушылық, материалдың және инженер-технологиялық қорғалуын қамтам асыз ету.

- Коммерциялық құпияны қорғау бойынша шараларды іске асыру.

Коммерциялық құпияны қорғауды құқықтың реттеу жүйесі екі сатылы болып табылады.

Бірінші сатыда. Коммерциялық құпияны қорғау саласында кәсіпорынның қызметін реттейтін, олардың құқықтары мен міндеттерінің көлемін белгілейтін мемлекеттік заң актілері туралы.

Екінші сатыда. Коммерциялық ақпараттың кәсіпорындарда қорғалудың тәртібі мен ережесін ұйымдастыруын реттейтін нормативтік құқықтық құжаттар.

Оған:

- 1) Кәсіпорындардың қызметінің мақсатын, құқықтарын коммерциялық құпияны иелену құқығы мен қорғау құқығын көрсететін кәсіпорынның жарғысы.

- 2) Құпияландырылған ақпараттарды қорғауға байланысты міндеттер мен құқықтарды анықтайтын ұғымдық шарт.

- 3) Жұмысшылардың кәсіпорынның мүдделері мен ақпараттарын қорғауға байланысты міндеттерін белгілейтін ішкі еңбек тәртібі болуы мүмкін.

- 4) Кәсіпорындар коммерциялық құпияны қорғау тәртібі мен ережесін анықтайтын нұсқаулық.

Сондай-ақ кәсіпорынның әр түрлі бөлімшелерінің қызыметтері мен құқықтарын реттейтін әр түрлі ережелер болуы мүмкін. Мысалы: Кәсіпорынның қауіпсіздігін сақтау қызметі [53].

Коммерциялық құпияны құрайтын мәліметтермен еркін танысу жүйесін, мұндай материалдарымен тек қана өз қызметтерінде қажет болатын тұлғаларды таныстыру арқылы ғана қамтамасыз ету қажет. Құпияландырылған ақпаратпен еркін танысу жүйесі - қызыметінің басшыларымен атқарушыларының өз қызыметін қажет алып отыруды қамтамасыз ететін әкімшілік құқықтың нормаларының кешені болып табылады.

Берілген ереже бойынша қорғалынған ақпаратпен жұмыс жасалуы қызыметкер, мұндай ақпаратты тасушы болып есептелінеді және ол ақпараттың физикалық сақталуына қамтамасыз етеді. Материалдың және құпияландырылған ақпараттардың тасушылары құпияландырылған құжаттардың, қорғалынатын ақпараттың тасушылары шығарылатын әртүрлі үйлер мен ғимараттардың физикалық бүтіндігін қамтамасыз ету сейфтерді және металл шкафтарын қолдану арқылы іс жүзеге асады. Мұндай құжаттар сақталған орындардың терезелеріне металл тор жасау, үйлерге кіру үшін арнайы рұқсат қағазын немесе металл карточкаларын енгізу арқылы кіреді. Жоғарыда аталған құпияландырылған ақпараттарды қорғаудың барлық шаралары әкімшілік немесе кәсіпорындардың қауіпсіздігін сақтау қызыметкерлерінің кәсіби саласы болып табылады.

Жоғарыда коммерциялық қорғаудың жалпы шаралары аталып кетті. Енді коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарды қорғаудың азаматтық – құқықтың тәсілдеріне толықтай тоқталамыз.

Азаматтық-құқықтың реттеу қажеттілігі қызыметкер мен кәсіпорының арасында туындайды. Бұл өте қажет себебі көп жағдайда кәсіпорының коммерциялық құпиясына, оның бәсекелесі мен сатылып алынған қызметкерінен үлкен қауіп туады. Әрине кәсіпорынның қауіпсіздігін қорғау қызметінің қорғауында болатын ең негізгі объектісі, оның құпияландырылған ақпаратты иеленуші, ол үшін моральдық, материалдық жауапкершілікті алған қызметкері [54].

Кәсіпорының құпия ақпараттарын тек қана жақсы тексеруден өткен, оқытылған және оның алдында ұзақ жылдар осындай сипаттағы моральдық, материалдық міндеттеме алған тұлғаға сеніп тапсыруы керек. Ол үшін кәсіпкер кемінде, мынандай шаралар жүйесін іске асыру қажет:

а) Фирманың қызыметкері, өзінің жұмыс қабылдау өтінішінде, еңбек шартында, контрактте өздеріне оның көрсеткен құпияландырылған ақпараттарды жарияламау туралы жазбаша міндеттеме алуын қарастыруы керек.

б) Ақпараттар ағымын анықтау, барлық қорғалатын ақпараттар, құжаттардың барлығын құпиялылықтың тиісті белгілерімен белгілеу.

в) Тапсырысшымен өнім, қызмет сатып алушы фирманың типтік келісімдерінде коммерциялық құпияны сақтау мәселесін қарастыру.

Дамыған елдерде коммерциялық құпияны қорғаудың негізгі, заң актілері мен контракт (жолдау, жұмыстан босату) болып табылады. Тіпті осы актілердің болғандығының өзінде де, көптеген фирмалар өздерінің қызыметкерлерін оларға сеніп тапсырылған құпияларды жарияламау туралы контракт жасасады.

Ол еңбек қатынастары орнатылғаннан кейін немесе қызметкер коммерциялық құпия ақпаратпен еркін танысу құқығын алған күнен бастап жасалады.

Жұмыс берушіге өзінің қызметшісімен шарт (контракт) жасасу, оған әрбір бөлек жағдайда өздерінің қарым-қатынастарын анықтауға көмектеседі. Шартта қандай ақпарат айрықша жарияланушы тарапқа жатады, қандай ақпарат «алушы тараппен» қолданылуы мүмкін деген мәселе анық көрсетілуі қажет.

Фирманың қызметкерлерімен, контракт бойынша жалданушы тұлғамен контракт жасалғанда, оның коммерциялық құпияны жарияламау туралы міндеттерін қамтамасыз ету керек. Сондай-ақ бұл құжат жұмыс берушіге егер қызметкер алған міндеттерін орындамаса еңбек шартын бұзуға құқық береді.

Әрине фирманың қызметкері мұндай контрактіге қол қояр алдында, іскерлік ақпараттар мен технологиялық құпиялардың қайсысы коммерциялық құпияға жатпайтындығын білуі қажет. Дәл осы себептен де құпия ақпарат - басқа мәліметтерден бөлектелінуі қажет, ал құпияны құрайтын құжаттар да сәйкес гриф (белгі) болуы керек. Бұл жерде айта кететін жайт қызметкерлерімен енгізілген жаңалыққа меншік құқығы мәселесі бойынша дау тууы да мүмкін.

Ондай болмау үшін бұл мәселе алдын-ала шартта келісілуі керек. Егер жұмысшы рационализаторлық ұсыныстарды жасау мен енгізу мақсатында арнайы жалданылса, онда идея жалданушының меншігіне жатады. Себебі ол жұмысшының еңбек міндеттерінің бір бөлігін құрайды.

Егер де қызметкер ондай мақсатпен алынбаса, немесе жерде оның ұынысы, өзінің қызметінің белгілі саласына қатысты болмаса, бірақ оның жаңалығын табуда жалдаушының ресурсы қолданылса, онда жолдаушы идеяның белгілі-бір бөлігіне ғана құқығы болады және егер қызметкер оның ресурсын пайдаланбайтын болса және оның жаңалығы өзінің қызметіне тікелей қатысты болмайтын болса, онда меншік құқығы толықтай қызметкерде болады. Сондай-ақ қызметкер бұл жерде өзінің идеясын жасау барысында жолаушының коммерциялық құпиясын немесе басқа да оның жеке ақпаратын қолданбауы қажет.

Сонымен коммерциялық құпияны қамтамасыз ету туралы жасаған келісімдер, ақпараттық нақты анықталуы коммерциялық құпияны қорғауды формальды түрде ғана қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. (1 қосымшаны қараймыз). Берілген еңбек шарты бойынша қызметкер жауап береді.

ҚР АҚ 126 бабының 2 бөліміне сәйкес, коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты жариялағандығы үшін келесі категориядағы тұлғаларға жауапкершілік туындайды.

- 1) Еңбек шартына немесе контрактіге қарамастан коммерциялық құпияны жария еткен қызметкер.
- 2) Азаматтық құқықтың даулардың жәбірленушісінің жасаған шарт негізінде осындай мәліметтер белгілі болған кез-келген тұлға
- 3) Мұндай ақпараттарда заңсыз әдістермен алған тұлғалар.

Алғашқы айтылған екінші категориядағы тұлғаларға еңбек шартына контрактіде немесе өзінің құқықтық шартта осындай мәліметтерді жария етпеу

міндетін алған болса, келтірілген залалдың толтыру міндеттемесі пайда болады [55].

Бұл жауапкершіліктің мәні тұлға коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарды заңды түрде иеленген тұлға, оны заңсыз түрде қолданғандығынан келтірілген залалардың да орнын толтыруға міндетті болады. ҚР АҚ 126 бабында коммерциялық құпияны қорғаудың бір ғана жолы келтірілген залалдың орнын толтыру тәсілін ғана көрсетіледі, бірақ ҚР АҚ-тен басқа да нормативтік актілерімен белгіленген тәсілдерді қолдануға да жол беріледі. Мұндай тәсілдердің жалпы және шектелмейтін тізімі АҚ 9 бабында бекітілген.

Берілген бап азаматтық құқықтық қорғауды (біздің жағдайымызды коммерциялық құпияны) мынадай тәсілдерін көрсетеді 9 бап АҚ.

Коммерциялық құпияны құқықтың қорғау іс жүзінде тек қана біреу соның ішінде мемлекеттік қызметі органдарға көмек үшін жолдау болып табылатын, юрисдикциялық нысанада жүзеге асады. Яғни шығамдану, бірақ ерекше жағдайда заң құқық бұзылған белгілі бір жағдайда азаматтар және заңды тұлғаларға сол құқықты өз күштерімен қалпына келтіруге рұқсат етеді. Мұндай әрекетті өзін-өзі қорғау құралдары деп атауға болады.

Дәлірек айтсақ АҚ 9 бабы 3 бөлігінде заңқұжаттарында арнайы көзделген реттерде азаматтық құқықтарда қорғау құқығы бұзылған адамның тікелей іс жүзіндегі немесе заңдың әрекеттерімен жүзеге асырылуы мүмкін (өзін-өзі қорғау) деп анықтайды.

Объектінің және оны пайдалану жағдайының сан алуандылығына балайнысты, басқа біреудің құпиясын біреуге тырысатындарға кедергі қояды қамтамасыз ететін белгілі бір әмбебап тәсіл ұсыну мүмкін емес.

Коммерциялық құпия құқығын қорғаудың өзіндік құқықтық тәсілдері жоғарыда аталады. Алайда бұл тізім шектелген сипат емес, азаматтық заңдармен қарастырылған одан басқа да тәсілдерде бар.

Әйтседе берірілген тәсілдер, негізінен бұзылған коммерциялық құпияға құқықты қалпына келтіруге бағытталған тәсілдер. Бірақ кәсіпорының коммерциялық құқығын қорғау түсінігі, тек қана бұзылған құқықты ғана көрсетпейді, сондай-ақ ол басқа да азаматтық құқықтың емес, ұйымдастырушылық, техникалық бағдарлама және т.б. шараларды қамтитын коммерциялық құпияны қорғауды білдіреді.

Мұнда тек қана әр түрлі жағдайларға байланысты қолданылатын нақты шаралармен оның жалпы принциптерін қалыптастыруға тырысуға болады. Барлық қолданылатын шаралардың келесідегідей көріністе болуы мүмкін.

- арнайы техникалық қолдану.
- берілген хабарларды шифлау үшін байланыс апараттарының құпиялылығын орнату.
- коммерциялық құпияны басқа да құпия ақпараттарымен, мемлекеттік, банкілік құпиямен қатынастарында мәселелер туындаған.
- коммерциялық құпия құқығын қорғау, егер де ол құқық бұзылған жағдайда келтірілген шығындардың орнын толтырудың тәртібі мен көлемі реттелінбеген.

Коммерциялық құпияға құқықты қорғаудың негізі нысаны болып кезегінде әкімшілік және сот тәртібінде белгіленген юрисдикциялық процедура болып табылады. Жалпы ереженің мәні бұзылған құқықты сәтте қорғау туралы талап қою негізіндегі сот тәртібімен қорғау ҚР АҚ 9 бап 1т. Бұл жағдайда жауапкер ретінде, коммерциялық құпияны жария еткен қызметкер қатысады. Іс жалпы инстанцияда сотта қаралады.

Коммерциялық құпияға құқықты қорғаудың сот тәртібінен басқа арнайы тәртібінде бар. Қорғаудың арнайы тәртібі 1991 жылы 11 шілдегі «Бәсекені дамытумен монополиялық қызметті шектеу» туралы Қаз ССР-ң заңында бекітілген монополияға қарсы органға коммерциялық құпия құқығын бұзу туралы шағымдану мүмкіндігін қарастырады [56]. Заңның 14 б. 3 бөліміне сәйкес, Қаз ССР монополияға қарсы комитет «Монополияға қарсы заңдарды бұзумен байланысты істерді сотты немесе арбитражды қорғай алады және оның қаралуына қатысады» деп кірсетеді.

Бұдан шығатын қорытынды кәсіпорының коммерциялық құпия құқығының бұзылғандығы туралы ҚР монополияға қарсы комитетімен шағымдана алады, бұл сотқа дейінгі процедура болып табылады. Монополияға қарсы комитет кәсіпорынның коммерциялық құпиясын құрайтын мәліметтерін жария етіп қойғаны туралы арызын қарап, бұл құқықты бұзып отырған органға бұзылған құқықты қалпына келтіру немесе айыппұл салу туралы ұйғарым шығарады. Монополияға қарсы комитеттің бұл ұйғарымы орындалмаған жағдайда комитет сотта немесе арбитражда іс қозғауға құқылы. Алайда қазіргі кезде әкімшілік тәртіпке қабылданатын шешімнің барлығы сотқа шағымдануға болатын болғандықтан бұл қорғау тәртібі өте сирек қолданылады. Жоғарыда тек қана коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарда қорғаудың даулы мәселелері ғана аталынады.

Бұл аталынған мәселелердің шешімі тек қана оларды құқықтық реттеу, яғни коммерциялық құпиямен байланысты қоғамдық қатынастарды реттейтін арнаулы нормативтік заң қабылдау; мұндай нормативтік актінің қабылдануы оған сәйкес басқа да нормативтік актінің қабылдануы оған сәйкес басқа да нормативтік актінің қабылдануына жағдай жасар еді.

Сонымен арнайы нормативтік актінің қабылдануы арқылы коммерциялық құпияны құрайтын ақпараттарды қорғауды құқықтық реттеу мен техникалық зерттеудің дамуы мәселелері шешілер еді.

1999 жылы 16 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының Патент заңы және өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау туралы Париж конвенциясына қосылуына байланысты Қазақстан Республикасында өнеркәсіптік меншіктік объектілерді патенттік-құқықтық қорғау формасы қалыптасты деп айта аламыз.

Қазақстан Республикасыны жеке меншікке және нарықтық қатынасқа көшуі ғылыми-техникалық жетістіктерді жасаушыларды, оларды пайдаланудың басқа азаматтарға берілуі заң құжаттарында бекітілуі объективті талап болып табылады. Ерекше құқық берілуі біздің еліміздің экономикасына шетел қаражатының келіп түсуінің бір тетігі болып табылады. Міне патенттік қорғау формасы осыны қамтамасыз етеді.

Жоғарыда айтылып өткен патент құқығы ұғымы, патенттік қорғау формасы өнеркәсіптік меншіктің бірнеше объектілеріне беріледі. өнеркәсіптік меншік авторлық құқықпен қатар интеллектуалдық меншіктің қатарына жатқызылады. Өнеркәсіптік меншік терминінің атауы Францияда пайда болды, бұл ұғымға енген объектілер өнеркәсіпте пайдаланылады. Қазіргі уақытта бұл ұғым әлем елдерінің ұлттық заңдарында, халықаралық конвенцияларда бекітілген.

Өнеркәсіптік меншікке өнертабыстар, өнеркәсіптік үлгілер, пайдалы модельдер, тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары, фирмалық атаулар, тауарлардың шыққан жерінің атауы жатады. Ақпаратты құқықтық жүйедегі құқықтық қатынастың пәні, мемлекеттер қатынасының пәні, заңды және жеке тұлғалардың арасындағы қатынастың пәні ретінде қарастырғанда оны «мәлімет, хабарлама» деп түсінуіміз керек.

Шындығында ақпаратты жасау, оны тарату, жаңарту, қолдану процестердегі қозғалысын қарастырғанда көптеген қоғамдық қатынастар осы ақпараттардың алмасуы барысында туындайтынын көруге болады.

Ақпаратты, құқықтық қатынастың пәні ретінде қарастырғанда тек нақты ақпаратты айтпаймыз. Ол азаматтың, әкімшілік немесе басқа да қоғамдық айналыста осы ақпаратқа байланысты құқықтық реттелуге жататын қоғамдық қатынастарды айтамыз [57].

Азаматтық айналыста тауар ретінде ақпараттың өзі емес оның материалдық сипаты түрінде айналысқа түседі. Мұнда айта кететін жағдай ақпарат негізінен материалдық құралға жазылып алынады.

Алайда ақпарат кейбір жағдайларда азаматтық құқықтың реттеудің пәні де болып табылады. Бұл жағдайда тауарлық айналыстың объектісі болып нақты ақпараттық материалдық сипаты емес, сол материалда салынатын ақпараттың өзі. Азаматтық тауар айналысының объектісі болып табылатын ақпарат – ол интеллектуалдық меншікті құрайтын ақпарат. өйткені интеллектуалдық меншіктің негізінде идея, пікір, көзқарас жатады және олардың барлығын бір сөзбен ақпарат деп айтамыз.

Ақпаратты интеллектуалды меншіктің мәні ретінде екі түрге бөлуге болады.

1) өндірістік (Ғылыми –техникалық, техникалық т.б)

2) Коммерциялық (іскерлік, қаржылық, қаржы-кредиттік) ақпараттар.

Ғалымдар ақпаратты өндірістік және коммерциялық ақпарат деп бөлуді ұсынған.

Өндірістік ақпаратты: ғылыми жаңалықтар туралы ақпараттар, ойлап табу мен рәсімдеу сатысындағы патенттер туралы ақпараттар.

Жоғарыда айтылған Қазақстан Президенті Н.А. Назарбаевтің «Қазақстан – 2030» атты Қазақстан халқына үндеуінде заңнамалардың сапасына байланысты келесі мәселе ерекше аталған. Біздің заңдардың тұрақсыздығы мен толық еместігіне баса назар аудару керек. Тек фундаментті жасау аздық етеді, қабаттар мен шатыр да қажет. Осы кешенді мәселелерді шешудегі маңызды орын интеллектуалдық меншік құқық туралы заңнамаларға берілген.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижесінде келесі қорытындылар жасауға болады.

Біз ақпараттар әлемінде өмір сүреміз. Көптеген интеллектуалдық творчестволық нәтижелердің табиғаты – ақпарат. Бүгінгі күні өндірістік салада интеллектуалдық құқық объектілерінің ролі маңызды.

Қазіргі кезеңнің негізгі ерекшелігі: интеллектуалдық творчестволық нәтиже, ақпарат материалдық немесе энергетикалық ресурстан да маңызды болып табылады. XX ғасырда интеллектуалдық меншіктің, ақпараттың маңыздылығы артты. Біртіндеп ол ғылыми техникалық прогрестің жаңа толқынын және белгеле бір дәрежеде оның критерийін анықтайды. Интеллектуалдық меншік, ақпарат кәсіпкердің бәсекелестік қабілетінің дәрежесін анықтайтын рыноктағы маңызды өнімдер мен тауар түріне айналды. Қазіргі күнде бәсекелестік қабілеттілік өзінің интеллектуалдық меншігін, іскерлік және техникалық ақпаратын немесе мәліметін заңсыз пайдалану, өзгерту немесе жоюдан немесе ұрлаудан қорғап білуге тәуелді ұғым.

Интеллектуалдық қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтың аңанықтамасына сәйкес, айрықша құқық интеллектуалдық қызмет нәтижесін иеленушінің мүліктік құқығы болып табылады.

Қазіргі кезде әрекет етіп жатқан Азаматтық кодексте интеллектуалдық меншікке бір атаулы бөлім арналған. Мұнда айрықша құқықтар мен интеллектуалдық меншікке қатысты жалпы ережелер көзделген. Мысалы, интеллектуалдық меншік құқық объектілері, оларға құқықтардың пайда болу негіздері, мүліктік және жеке мүліктік емес объектілерге құқық. Мұнда, сондай-ақ, жоғарыда айтылғандай, айрықша құқықтардың анықтамасы, оларды беру тәртібі көрсетілген (соның ішінде лицензиялық шарттың түсінігіне және интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижесін жасау және пайдалану туралы шартқа анықтама берілген). Айрықша құқықтардың әрекет ету мерзімі, оларды қорғау әдістері, сонымен қатар айрықша құқықтардың меншік құқығынан тәуелсіздігі айқындалған.

Авторлық құқық және сабақтас құқық туралы Қазақстан Республикасының заңында интеллектуалдық меншікке және айрықша құқыққа келесідей анықтама берілген: интеллектуалдық меншік – бұл объективтендірілген шығармашылық қызмет нәтижесіне меншік; айрықша құқық – туындыларды, орындаушылықты, фонограммаларды және хабарларды өз қалауынша кез келген әдіспен пайдалануға автордың немесе сабақтас құқықты иеленушінің мүліктік құқығы.

Интеллектуалдық меншікке қатысты берілген мұндай анықтама біздің ойымызша, нақты берілмеген және ғылыми ортада көптеген пікірталастар туғызуда.

Авторлардың көзқарастары бойынша, интеллектуалдық меншіктің мәнісін түсінідің төрт негізгі концепциясы бар:

- 1) Азаматтық құқықабілеттілік элементі ретінде Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 14-бабы басқа құқықтармен бірге өнертабыстарға, ғылым, әдебиет және өнер шығармаларына, интеллектуалдық қызметтің өзге туындыларына интеллектуалдық меншік құқығына ие болуы мүмкін;

2) Мүліктің бір түрі ретінде меншік құқық объектісі. Бұл жоғарыда келтірілген авторлық құқық және сабақтас құқық туралы заңмен және «интеллектуалдық меншік» деп аталатын Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 125-бабындағы және меншік құқығының жалпы ережелері туралы параграфта орын алған мазмұнынан туындайды;

3) Жеке және заңды тұлғалардың айрықша құқығы ретінде бұл да Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 125-бабының мазмұнынан туындайды, оған сәйкес азаматтық немесе заңды тұлғаның шығармашылық интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне және оларға теңестірілген заңды тұлғаны дараландыру құралдарына өзі орындайтын жұмысының немесе қысметінің өнімдеріне және т.б. айрықша құқығы танылады.

4) Шығармашылық нәтижесімен дараландыру құралы ретінде Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің жалпы бөлімінің 125 бабын және ерекше бөлімнің 961-бабын талдай отырып, айрықша құқық кез келген азаматтық құқық объектілеріне емес, тек шығармашылық интеллектуалдық қызмет нәтижесі болып табылатын немесе дараландыру құралы болып табылатын объектілерге ғана таралады деген қорытындыға келеміз.

Біздің ойымызша, жоғарыда келтірілген концепциялар әрекет ете алады, бірақ біз интеллектуалдық меншік пен меншік құқығының арасындағы параллельдікпен келісе алмаймыз.

Меншік құқығы иелену, пайдалану және билік ету құқығынан тұратындығы белгілі. Олар интеллектуалдық меншік объектілеріне қатысты тікелей қолданыла алмайды.

Біз бұл пікірге қарсы шыға отырып, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 968-бабын басшылыққа аламыз, себебі бұл бапта интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижесіне немесе дараландыру құралына, мұндай нәтиже немесе дараландыру құралы көрсетілген материалдық объектіге меншік құқығына қарамастан, айрықша құқық қолданылады делінген.

Қазіргі таңда интеллектуалдық меншікті түсінудің екі концепциясы бар. Бірінші концепция бойынша, «интеллектуалдық меншік» және «айрықша құқық» әртүрлі түсінік деп есептеледі. Бұл концепцияны көбіне Ресей ғалымдары ұстанады. Себебі Ресей доктриналарында айрықша деп интеллектуалдық меншік объектісіне қатысты кез келген құқық танылады.

Жоғарыда айтып кеткендей, айрықша құқық олардың ойы бойынша берілетін (передаваемая) (мүліктік) және берілмейтін (жеке мүліктік емес) деп бөлінеді.

Қазақстандық заң бойынша айрықша құқық – бұл материалдық объектілер үшін меншік құқық функцияларына ұқсас, материалдық емес объектілердің функцияларына қатысты орындалатын меншік құқығынан ерекшеленетін құқықтар тобы.

ПАЙДАЛЫНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев Н. Казахстан - 2030 - Алматы: Білім, 2008ж. – 68 с.
2. Қазақстан Республикасы Конституциясы. 30 тамыз 1995ж. – Алматы: Юрист, 2009 ж.
3. Қазақстан Республикасының № 6-1 1996 ж. 10 маусымдағы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңы Республикасы Қазақстан от 10 июня 1996 г.
4. 1952 жылғы «Авторлық құқық туралы» Дүниежүзілік конвенциясы // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.
5. 1886 жылғы «Әдеби және көркем туындыларды қорғау туралы» Берн конвенциясы // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.

6. Қазақстан Республикасының № 427 1999 ж. 16 шілдедегі «Патентік заңы» // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.
7. Дозорцев В.А. Авторское право - на новый уровень // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ, - №29 - М.: Юристъ, 1984. - С. 68-80.
8. Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита - М; 1996 – 139с.
9. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – М., 1995 (по изданию 1907 г). – 556 с.
10. Гражданский кодекс Республики Казахстан (общая часть): Комментарий. В 2-х книгах. Кн. 1. / Под ред. М. К. Сулейменова, Ю. Г. Басина. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 416 с.
11. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі – Алматы: ЮРИСТ, 2009ж.
12. Гальперин Л. Б., Михайлова Л.А. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа // Советское государство и право. – 1991, №12.- С.37-42.
13. Каудыров Т. Е. Право интеллектуальной собственности в Республике Казахстан // Гражданское законодательство Республики Казахстан – толкование и комментирование. Вып.6. – Алматы: Баспа, 1998.- С. 101 – 112.
14. Инвестициялар туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 қаңтардағы № 373-ІІ Заңы (өзгерістер мен толықтырулармен) // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.
15. Красавчиков О. А. Правовой режим изобретений: постановка вопроса // Проблемы современного изобретательского права. / Сб. научн. тр. – Свердловск: СЮИ, 1983. - С. 14-41.
16. 1883ж. 30 науырыздағы «Өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау туралы Париж конвенциясы» // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.
17. 1891ж. 14 сәуірдегі «Тауар таңбасын халықаралық тіркеу туралы Мадрид келісімі» // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.
18. Қазақстан Республикасының өкіметінің 1997жылғы 30 сәуірдегі қауылысымен бекітілген «Тауар таңбасын тіркеу және куәлік беру туралы өтінімді құрастыру» Ережесі // «Параграф 1998-2009» анықтама жүйесі.
19. Басин Ю.Г. Основы гражданского законодательства о защите субъективных гражданских прав // Проблемы применения Основ гражданского законодательства и основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик. Сб. материалов. – Саратов, 1971. - С. 32-37
20. Мукашева К. В., Басин Ю. Г. Защита гражданских прав // Гражданское право. Т. 1. Учебник для вузов (академический курс). / Отв. ред. М. К. Сулейменов, Ю. Г. Басин. – Алматы, 2000.- С. 301 – 309.
21. Свердлов Г. А. Принципы советского авторского права // Проблемы современного авторского права. / Сб. научн. тр. / Под ред. М. М. Богуславского, О. А. Красавчикова. – Свердловск: УрГУ, 1980. - С. 13-24.

22. Лунц Л. А. Международное частное право. Особенная часть. – М.: Издательство Юридической литературы, 1963. – 362 с.
23. Иоффе О. С. Спорные вопросы учения о правоотношении // Очерки по гражданскому праву. / Сб. статей. - Л.: Издательство Ленинградского университета, 1957.- С. 21-64.
24. Покровский Б. В. Понятие «имущества» в науке права // Известия АН КазССР. - 1977, № 2. - С. 79-87.
25. Алексеев С. С. Общая теория права. Т. 2. – М.: Юридическая литература, 1982. – 359 с.
26. Ярочник В.Ю Система безопасности фирмы – М. Осв-89 1997. с17
27. Розенберг П. Основы патентного права США – М., 1999 – 60с.
28. Каудыров Т.Е Право интеллектуальной собственности в Республике Казахстан // Гражданское законодательство Республики Казахстан – толкование и комментирование Вып.6 - Алматы: Баспа, 1998 – С.100-110.
29. Патентное право / Сборник нормативных актов/ сост. Каудыров Т.Е., Фаезова Э.З. - Алматы: Жеті жарғы: 1996 – С. 7-22.
30. Дозорцев В. А. Социальные функции изобретательского права // Проблемы современного изобретательского права. Межвузовский сб. научн. тр. / Под ред. О. А. Красавчикова, Ю. К. Юрченко, Г. А. Свердлык и др. – Свердловск: СЮИ, 1983. - С. 140-157.
31. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации – М.: Теис, 1996.
32. Копылов В.А. Информация как объект правового регулирования // НТИ - Серия №1, - 1996, - №8 – С.5-11.
33. Философская энциклопедия – М., 1999 – 675с.
34. Омарова А.Б. К вопросу о понятии информации в гражданском праве // Вестник КазГУ. Серия юридическая – № 7, - 2000ж. – С. 65-68
35. Ярочкин В.Ю. Коммерческая информация фирмы –М: Ось 89, 1997 – 200с.
36. Копылов В.А. Информационное право учебное пособие- М 1997 с 17
37. Розенберг П. Основы патентного права США. – М.: «Прогресс», 1979. – 462 с.
38. Рубанов В.А. Основы защиты коммерческой тайны // Защита информации – 1992, - № 2, - С.17-21.
39. Копылов В.А. Информационное право учебное пособие – М., 1997 – 321с.
40. Маамиофа И. Э. Охрана изобретений и технический прогресс. – М.: Юрид. лит., 1974. – 200 с.
41. Гаврилов Э. П. Некоторые вопросы, касающиеся объектов авторского права // Проблемы современного авторского права. / Межвузовский сб. научн. тр. – Свердловск: УрГУ, 1980. - С. 59-76.
42. Виталиев Г. В. Правовая охрана программ для ЭВМ и баз данных // Защита прав создателей и пользователей программ для ЭВМ и баз данных (комментарий российского законодательства). / Сб. статей. – М.: Российская правовая академия МЮ РФ, 1996. - С.42-72.
43. Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита –М., 1996 – 214с.

44. Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Изобретательское право. – М., 1960. – 228 с.
45. Омарова А.Б. О правовой природе коммерческой тайны. В кн. Актуальные проблемы современного гражданского права. Т.1 – Алматы, 2002. - С.97-104.
46. 1992 ж. 4 шілдеде «Жеке кәсіпкерлікті қолдау және қорғау туралы» ҚР заңы (күші жойылған) // «Параграф 1998-2009ж.» анықтама жүйесі.
47. Қазақстан Республикасының №124 2006ж. 31 қаңтардағы «Жеке кәсіпкерлік туралы» Заңы // «Параграф 1998-2009ж.» анықтама жүйесі.
48. Қазақстан Республикасының №349 1999 ж. 15 науырыздағы «Мемлекеттік құпия туралы» Заңы // «Параграф 1998-2009ж.» анықтама жүйесі.
49. Қазақстан Республикасының № 415 2003ж. 13 мамырдағы «Акционерлік қоғам туралы» Заңы // «Параграф 1998-2009ж.» анықтама жүйесі.
50. Юрченко А. К. Объект изобретательского права (в связи с общей проблемой объекта права) // Очерки по гражданскому праву. / Сб статей. – Издательство Ленинградского университета, 1957. - С.225-243. ҚР-нің 1998 ж. 22 сәуірдегі
51. Қазақстан Республикасының 1998ж. 22 сәуірдегі «Шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы» Заңы // «Параграф 1998-2009ж.» анықтама жүйесі.
52. Гражданское право. Учебник. Т.1 /под. ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева - М: Проспект, 1998. – 382с.
53. Вершинин А.Р. Меры защиты субъективных гражданских прав по гражданскому Законодательству // Проблемы совершенствования законодательства о защите субъективных гражданских прав. Ярославл 1998
54. Шиверский А.А. Защита информации : проблемы теории и практики М: Юристь 1996 с. 9-10.
55. Омарова А.Б. О правовой природе коммерческой тайны - Алматы 2002 - С. 200-205с.
56. Мозолин В. Вступительная статья к книге П. Розенберга «Основы патентного права США». – М.: «Прогресс», 1979. - С. 13-29.
57. Омарова А.Б. О правовой природе коммерческой тайны - Алматы 2002, с. 201.
58. 1991 жылы 11 шілдегі «Бәсекені дамытумен монополиялық қызметті шектеу» туралы Қаз ССР-ң заңы (күші жойылған) //«Параграф 1998-2009ж.» анықтама жүйесі.
59. Ионас В. Я. Изобретательское правоотношение в советском гражданском праве: Автореф. дисс. канд. – Л., 1955. - 223 с.